

Santa Maria te zuiveren — limpiar — van elk fascisme dat er zou kunnen zijn; met andere woorden alle desbetreffende personen, die niet tijdig naar Zaragoza hebben kunnen snellen, neer te schieten. Wanneer de dorpelingen het voor iemand opnemen, dan ontkomt hij hieraan. Het tweede ding is, alle eigendoms-papieren uit de archieven te halen en deze naar het dorpsplein te brengen en te verbranden. Dit is zowel een praktische als een rituele daad. Het wordt gevolgd door het bijeenroepen van alle inwoners op het plein, zodat hun de beginselen van het vrijheidslievend communisme uiteengezet kunnen worden, met een paar waarschuwingen, zonder twijfel, voor de gevaren van het Stalinisme.

Buenaventura Durruti was de beroemdste onder de Spaanse anarchisten. Lou Lichtveld noemde hem

De enige werkelijke volksheld, door de gebeurtenissen opgeleverd.

Durruti en zijn vriend Francisco Ascaso waren revolutionairen, zoals Bakoenin er een geweest was. In de tijd van de 'pistoleros' na de eerste wereldoorlog, toen de anarcho-syndicalistische voormannen in Barcelona eenvoudig neergeschoten werden door gehuurde moordenaars in dienst van de overheid, hadden zij een groep gevormd, Los Indomablos, met het doel 'de vijanden van de zaak van de arbeiders te bestrijden'. (De FAI, de anarchistische organisatie, bestond geheel uit dergelijke kleine groepen.) Zij schoten de kardinaal van Zaragoza, die de pistoleros hielp financieren, neer. Zij vluchtten uit Spanje en trokken door geheel Zuid-Amerika, Frankrijk, België en Duitsland, uitwijzingen, veroordelingen en een doodvonnis, oplopende. Tijdens de republiek waren Los Indomablos bij alle anarchistische revolutiepogingen betrokken. Wanneer zij niet gevangen zaten, werkten zij in fabrieken, 'de universiteit van de arbeiders', zoals Durruti zei.

Op 19 juli kwamen Durruti's kameraden hem uit het ziekbed halen, hij was nog niet geheel hersteld van een operatie. Ascaso sneuvelde op 20 juli. Durruti, 40 jaar oud, als legeraanvoerder in november. Zijn begrafenis bracht een half miljoen mensen op de been. Andere leden

De uitvaart van Durruti

van Los Indomablos — Sanz, Jover, Vivancos — werden eveneens legeraanvoerder; één, Aurelio Fernandez, was een tijdlang hoofd van politie in Barcelona; een ander, Garcia Oliver, werd minister van justitie (Azaña weigerde hem aanvankelijk te accepteren als minister). Oliver trok na de burgeroorlog naar Mexico, naar Guadalajara. Daar verwekte hij geen opstand, maar werd bedrijfsleider. In Frankrijk mag hij zich niet vestigen. Daar wonen wel de overige nog in leven zijnde Indomablos: Aurelio Fernandez, Sanz, die metaalbewerker is en Vivancos, die in Parijs opgang maakte als 'Spaans naïeve' kunst schilder.

De burgerlijke republikeinse partijen voelden weinig of niets voor de sociale revolutie, zij hadden echter hun macht en hun prestige verloren. De strijd tegen de revolutie ging niet van hen uit, maar van de communistische partij. Revolutie betekende tijdens de Spaanse burgeroorlog anti-Stalinisme. Tot revolutie overgaan was het laatste, wat de Spaanse communistische partij wilde. De burgerlijke tegenstanders van de revolutie begrepen

dit heel goed. Zij verlieten de republikeinse partijen, die geen weerstand hadden kunnen bieden aan de sociale revolutie, en traden in groten getale toe tot de communistische partij en tot de UGT in streken waar deze niet door revolutionaire arbeiders beheerst werd. De UGT in Catalonië stroomde vol met

winkeliers, kleine ondernemers, regeringsbeambten, plaatselijke politici en anderen die overdonderd waren door de schok van de revolutie van de CNT, maar aan wie het aan een grondslag had ontbroken om zich daartegen te verzetten.

Een merkwaardige 'vakbeweging', die tot de UGT toetrad was de GEPCI. Dit was de vereniging van fabrieksdirecteuren van Barcelona, waarvan het doel was de gemeenschappelijke bestrijding van de eisen der arbeiders en van hun stakingen, en het uitsluiten van revolutionaire arbeiders. Van juli 1936 tot begin 1937 groeide de UGT in Catalonië van 9000 leden tot een half miljoen.

De communistische partij van Spanje was opgericht na de Russische revolutie. Zij bleef lange tijd zeer klein en ver-

dween bijna geheel, toen de voornaamste leiders geroyeerd werden, omdat zij een zelfstandige koers, tegengesteld aan die van Moskou, volgden. Een aantal van deze geroyeerde leiders vormden kort voor de burgeroorlog, met andere linkse socialisten, de POUM, een onafhankelijke Marxistische partij, die echter alleen in Catalonië van betekenis was.

De communistische partij begon enige opgang te maken nadat zij tot het Volksfront toetrad. Bij de verkiezingen in februari kreeg zij 16 van de 454 zetels in de Cortes. Ter vergelijking: de socialisten kregen er toen 89, de drie voornaamste republikeinse partijen samen 169. In de maanden, voorafgaande aan de burgeroorlog, groeiden de communisten, die toen zeer revolutionaire taal spraken, nog verder. Een belangrijke overwinning in die tijd was het samensmelten van de socialistische en de communistische jeugdbeweging. De communisten slaagden erin, de controle over deze jeugdbeweging in handen te krijgen. De secretaris ervan, Santiago Carillo, zoon van een voor-
aanstaand socialist, sloot zich — niet openlijk — bij de communisten aan. Hij is thans de belangrijkste figuur in de Spaanse communistische partij in ballingschap.

Het streven naar een eenheidspartij met de socialisten was één van de doeleinden van de communisten in de burgeroorlog. Het gelukte hun alleen in Catalonië, waar de socialisten altijd zeer zwak geweest waren. Hier werd enkele dagen na de 19de juli de Partido Socialista Unificado de Cataluña (PSUC) opgericht, die zich aansloot bij en geleid werd door de communistische derde internationale.

Eén van de politici van rechts die zich bij de PSUC aansloot, de Catalaanse nationalist, Dr. Trabal, verklaarde

Ja, ik ben nu bij de socialisten. Maar laat niemand zeggen, dat ik van opvatting veranderd ben. Ik sta precies, waar ik altijd stond. Het zijn de socialisten die hun houding veranderd hebben. Met hun hulp kan ik doorgaan voor mijn idealen te werken.

De beroemdste heldin van de communisten was Dolores Ibarruri, die de bijnaam La Pasionaria (de Passiebloem) droeg. Binnen en buiten Spanje werd zij vereerd en ver-

Dolores Ibarruri

guisd tijdens de burgeroorlog. Als typisch staaltje van Pasionaria-verheerlijking in ons land, volgt hier een passage uit: 'Nederlanders onder commando van Hollander Piet!' een boekje over Spanjestrijders, van de in die tijd communistische publicist Gerard Vanter (pseudoniem van Van het Reve, de vader van de hedendaagse schrijvers)

Het is Zondag, gloeiend heet, een rustdag.

Daar komt het bevel: gereed voor de parade.

Parade? De Hollanders houden niet van paraderen.

Waar is dat goed voor? De Duitse kameraden voelen er meer voor, die houden van militaire schouwspelen.

'Nog paraderen ook? Ben ik daarvoor naar Spanje gekomen?' zegt een der Hollandse vrijwilligers.

Kapitein Hollander Piet glimlacht.

'Binnen vijf minuten opgesteld aan het bataljonshuis,'

zegt hij. En hij voegt er bij met bijzondere nadruk:

'Pasionaria komt!'

Nu springen de mannen op. Binnen vijf minuten was de hele compagnie aangetreden, alles was in orde, niemand behoefde enige aansporing, men lette weder-

kerig op elkaars kleding, opdat allen er zo goed mogelijk uit zouden zien.

Voor Pasionaria, de mijnwerkersvrouw uit Asturië, de Madre Española. (. . .)

In drie auto's komen de gasten.

Onder hen is Pasionaria, rustig stapt ze uit de wagen, ze is in het zwart gekleed.

'Presenteer geweer!' klinkt het over het plein.

En de hele elfde brigade van duizenden vrijwilligers, van vele nationaliteiten, presenteren het geweer voor Dolores, voor Pasionaria.

De officieren salueren, met de groet van het Spaanse volksfront.

'Salud compañeros, Internacionales, Españoles!' groet Pasionaria.

Een golf van ontroering gaat over de mannen. De tranen springen in de ogen. De Spaanse vlag wappert, de tribune is met rood doek versierd. De kanonnen glinsteren, de lopen blinken in de zon.

Het orgaan van de NSB, Volk en Vaderland, schreef heel anders over haar, zo bij voorbeeld op 5 augustus 1938, naar aanleiding van een wereldvredecongres.

La Pasionaria de Spaansche 'vrouw', die zich roem wist te verwerven door tegenstanders als een roofdier de keel af te bijten. Deze beestgeworden 'vrouw' werd op het wereldcongres voor den Vrede in tegenwoordigheid van katholieke geestelijken met bloemen gehuldigd. De Spaansche furie hand in hand met een priester in priestergewaad.

In hoeverre haar populariteit zich in Spanje werkelijk uitstreckte, is moeilijk te zeggen. De zeer kritische Borke nau vergeleek haar met Jeanne d'Arc en schreef:

er is geen ander persoon in het kamp van de regering, die zo geliefd en zo bewonderd wordt.

Getuigenissen van ex-communisten over haar zijn zeer ongunstig. Na de burgeroorlog ging La Pasionaria naar Moskou. Voor het lot van veel van haar kameraden en andere uitgeweken Spanjaarden die in Russische concentratiekampen terecht kwamen, o.a. in Karaganda, bleef zij onverschillig. Zij woont nog steeds in Oost-Europa.

Tijdens de burgeroorlog oordeelde Lou Lichtveld niet gunstig over haar.

Een reclame-figuur als Dolores Ibarruri 'La Pasionaria' (de Passiebloem) die overal als woordvoerster ten tonele gevoerd wordt, geniet zelfs in haar eigen partij niet al te veel aanzien, en waagt het niet op haar gebruikelijke manier te gaan spreken in het Asturië waar zij vandaan komt, en waar de mijnwerkers nog steeds even vastbesloten zijn tot revolutie over te gaan, als bij de opstand in 1934.

Een werkelijk groot leider heeft het republikeinse Spanje niet voortgebracht. Azaña bleef president na de 19de juli, maar zijn invloed was beperkt. Hij leefde grotendeels teruggetrokken. De president van de republiek, die behalve politicus een belangrijk literator was, vond tijd om een bespiegeling te schrijven over de burgeroorlog, De Nachtwake van Benicarló. Geen enkele van de politieke idealen, in naam waarvan de burgeroorlog gevoerd werd, kon de verschikkingen ervan rechtvaardigen, is de strekking van dit boek.

Aanvankelijk scheen Francisco Largo Caballero de 'sterke man' van de republiek te worden. Hij volgde Giral op 4 september op als hoofd van de regering en werd tevens minister van oorlog. De communisten, die hem in de eerste maanden van de strijd zeer bewierookten, noemden hem

De Lenin van Spanje.

Dat was hij echter allerminst. Borkenau schreef over Caballero en diens naaste medestanders

Zij waren op hoge leeftijd revolutionairen geworden, uit teleurstelling, na een lang en volkomen reformistisch verleden.

Deze bekering had plaats gehad in oktober 1934, door de mijnwerkersopstand.

Caballero veranderde plotseling van opvattingen en besloot dat er, alles bijeen, wel wat stak in Marxistisch revolutionarisme.

Na oktober 1934 raakte de socialistische partij zeer verdeeld. Rechts van Caballero stond Indalecio Prieto. Caballero was 68 jaar, toen de burgeroorlog begon. Zijn

Francisco Largo Caballero (midden)

groot prestige bij de arbeiders van de UGT dankte hij aan zijn persoonlijke integriteit en zijn proletarische afkomst. Caballero had pas als volwassen man lezen en schrijven geleerd. Marx las hij voor het eerst in de gevangenis na oktober 1934. De sociale revolutie van de 19de juli sleepte de arbeiders van de UGT mee. Caballero had er geen invloed op en het syndicalistische karakter ervan was hem niet welkom. Zo raakte hij beklemd tussen de revolutie en haar tegenstanders. In 1937 verloor Largo Caballero de politieke macht, mede door toedoen van Prieto. Pas na de burgeroorlog verzoenden zij zich en werd de eenheid in de socialistische partij hersteld. Largo Caballero verbleef in de tweede wereldoorlog in Duitse concentratiekampen, waar zijn gezondheid vernietigd werd. Hij stierf in 1946 en werd begraven op het Parijse kerkhof Père Lachaise, vlak bij de Mur des fédérés, de gedenkplaats van de — daar terechtgestelde — verdedigers van de Commune van Parijs.

Francisco Franco Bahamonte

‘Jullie kunnen overwinnen, maar jullie kunnen niet overtuigen’.

Het nationalistische Spanje

Hoe zag het kamp van de opstandige generaals er uit? Het Spanje van Franco, van de fascistten, zoals de tegenstanders zeiden en zeggen. Is de term fascistisch juist? Het hangt ervan af, wat men onder fascisme verstaat. Mussolini, de Italiaanse dictator heeft eens gezegd: ‘Het fascisme is geen exportartikel’. Volgens deze uitspraak kan Spanje nooit fascistisch zijn. Belangrijker is, dat er grote verschillen bestaan tussen het bewind van Franco en dat van Hitler of Mussolini. Maar tussen Hitler-Duitsland en Italië onder Mussolini bestonden eveneens grote verschillen. Verschillen binnen het raam van het fascisme. Met de regimes van Hitler en Mussolini heeft Spanje nog steeds een aantal fundamentele dingen gemeen: geheime politie, censuur, gewelddadige vervolging van democraten en andere tegenstanders, niet vanwege bepaalde daden, maar vanwege hun overtuiging, onderdrukking van de vrije arbeidersbeweging en van het stakingsrecht met het voort laten bestaan van de kapitalistische ondernemersvorm, de totalitaire opvatting over maatschappij en staat, waaraan de enkeling zich moet

onderwerpen. Het grote verschil is het ontbreken van een modern en efficiënt partij- en staatsapparaat en de steun van een geestdriftige massa.

Het nationalistische Spanje is een anti-democratische coalitie van de oude geprivilegieerde machten, die regeert met fascistische methoden.

Het was ook niet een partij, die de opstand begon, maar het leger. Het Spaanse officierscorps was meer een sociale dan een militaire instelling. De officieren deden sinds lang aan politiek. Hun organisatie, de UME (Spaanse militaire unie), was een succesvolle pressiegroep. Militair en intellectueel stonden de Spaanse officieren niet hoog aangeschreven. Azaña had in het begin van de republiek het aantal officieren willen verminderen, door hun de gelegenheid te geven, zich, met behoud van pensioen, uit de dienst terug te trekken. Juist de republikeinse officieren waren hiertoe het meest bereid. In 1932 deed generaal Sanjurjo een poging, de republiek omver te werpen. Sanjurjo had ook de leiding op 17 juli; door een vliegongeluk stierf hij, voordat de burgeroorlog goed en wel was begonnen. Pas na enige tijd nam een ander zijn plaats in, generaal Franco.

Johan Brouwer, die direct na het uitbreken van de burgeroorlog nationalistisch Spanje bezocht, schreef in *Het Vaderland* van 18 september 1936 over de denkwereld van de generaals:

Wij zitten in een café. Mola gaat voorbij, in burger, in een zandkleurige broek en een grijs sportjasje. Niemand herkent hem. Slechts de uniform maakt den generaal. Schrijver dezes zet zijn gesprek voort met een opperofficier, die zoo juist uit het buitenland was gekomen om zich bij de beweging aan te sluiten. Enkele voorbijgangers herkennen den, door littekenen pittoresken, officier. In enkele oogenblikken is er een dichte menigte aan het jubelen. De officier vraagt ontroerd dat men het fascistenlied zal zingen. Het, inderdaad meeslepemde, lied wordt door duizenden gezongen. Een mastbosch van opgeheven armen. De officier kijkt me triomfantelijk aan en zegt: 'Dat is het nieuwe Spanje'. Een klein mannetje steekt tijdens

Los Nacionales

MINISTERIO

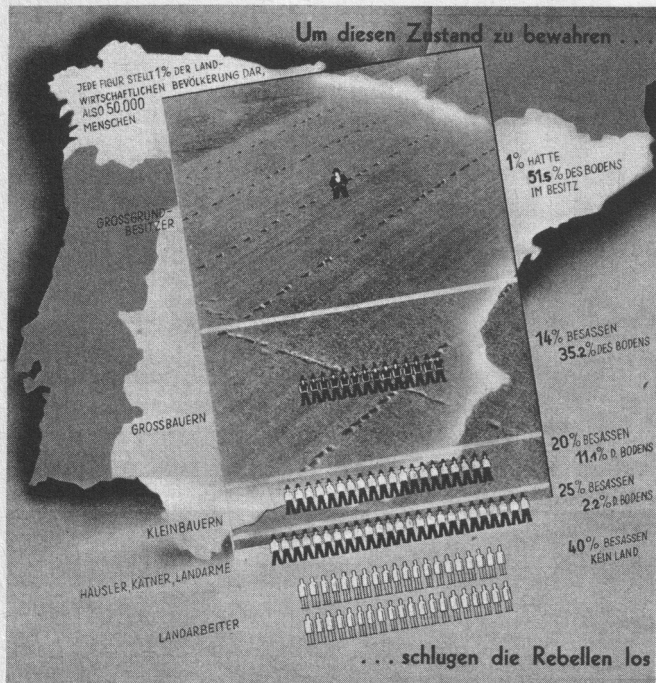
DE

PROPAGANDA

Die Truppen des Generals Franco

Offiziere, Marokkaner, Fremdenlegion, Guardia Civil, Phalanx, Carlisten

De verdeling van de Spaanse grond

het algemeen gezang een sigaretje op. De officier wordt woedend. 'Weg met dat sigaretje!' De man laat het vallen. Kijkt peinzend naar zijn brandende lucifer. 'Gooi die lucifer weg!' De man laat de lucifer vallen. 'Hand omhoog!' Even een aarzeling. Weifelend gaat de hand omhoog . . .

De officier zegt me: 'Dit is de oplossing van al die problemen van u. Discipline en orde. Een krachtig gezag en regeling der kwesties van boven af.'

Ik vraag, waarom Primo de Rivera dan zoo volslagen is mislukt. Het antwoord laat aan duidelijkheid niets te wenschen over. 'Gemis aan onverbidde gestrengheid tegenover alle storende elementen.'

Ik weet wat dit betekent. Een leider uit Navarra hoorde ik ernstig verklaren dat alle pardon een technische fout is. Deze fout begaat men in elk geval niet.

De merkwaardigste generaal was wel Queipo de Llano, een pathologische figuur. Door binnen- en buitenlandse bewonderaars werd hij vereerd als caballero en christen-generaal. Beroemd en berucht waren zijn dagelijkse radiopraatjes in Sevilla, waarnaar half Spanje luisterde. Zij geven een prachtig beeld van de generaal zelf en van de logica en het gevoel voor humor van de Spaanse caballero's en generaals. Hier volgen enige passages eruit.

Die deken, of wat het ook is, van Canterbury, die met een flinken voorraad likeur door het rode gebied rondtrekt, had ook wel de moeite kunnen nemen eens in het nationalistische gebied te komen.

Zeven dagen later zei de generaal: Ik ga een brief voorlezen van dien vermaarden deken van Canterbury, waarin die knaap zegt dat hij ons gebied niet is komen bezoeken omdat de toestemming, welke hij daartoe had gevraagd, hem door onze autoriteiten is geweigerd. Natuurlijk. Waarom zouden wij die meneer toestemming geven hier te komen?

Onze dappere legionairs (. . .) hebben de rode lafaards getoond wat een man is. Verder zij opgemerkt dat zij het ook de vrouwen van de roden getoond hebben.

Deze communistische en anarchistische vrouwen hebben zich immers, door hun leer van de vrije liefde, zelf tot wild verklaard.

Generaal Miaja, de verdediger van Madrid, werd door Queipo de Llano als volgt bestreden voor de microfoon :

Van iemand die pas uit Madrid is ontsnapt, heb ik gehoord dat de rode generaal Miaja niet meer die gestreepte pyama draagt, waarin hij een zebra leek. Hij heeft nu een beige-achtige. Zijn assistent wast ze en daardoor zijn er grote vlekken in gekomen. Nu ziet die pyama eruit als een koeievel . . . Miaja is veranderd in een Zwitserse melkkoe . . .

Die Miaja beschuldigt ons, dat wij onze eed aan de republiek hebben gebroken.

Maar jij, Miaja, bent in al je verplichtingen als militair te kort geschoten en je houdt het nu met dat rode canaille, waar je zo'n voorname plaats hebt . . . omdat je zo'n os bent.

Het leger werd gesteund door de rechtse partijen: de CEDA, de traditionalisten en de monarchisten, de Renovación Española, waarover Johan Brouwer schreef :

Deze partij, die onder leiding stond van Calvo Sotelo, wenscht het herstel van de constitutioneele monarchie. Men verwacht niet dat Alfons weer den troon zal bestijgen ; men heeft zijn hoop gevestigd op Don Juan, den lichamelijk krachtigsten en geestelijk begaafdsten zoon van den vorigen koning. Van dezen jongeman koestert men hooge verwachtingen. De tegenwoordige leider van de monarchistische partij, A. Goichoechea, heeft mij persoonlijk verklaard, dat zij meer heeft bijgedragen tot de voorbereiding van dezen opstand dan eenige andere partij. Sinds meer dan twee jaren heeft zij daartoe besprekingen gevoerd met militaire en civiele autoriteiten, zij heeft geld en andere middelen verschaft. Deze partij verwacht dan ook dat de opstand zal leiden tot de restauratie. Voorlopig is zij bereid in het algemeen belang haar partijbedoelingen ter zijde te stellen. Daarom heeft ze ook berust in het gedwongen vertrek van Don Juan, die bij het uitbreken

FRANCO ASSIS SUR LE TRONE D'ISABELLE LA CATHOLIQUE

Franco op de troon van Isabella de Katholieke

van den opstand naar Spanje was gekomen.

Don Juan had zich toen bij Franco willen aansluiten, maar deze stond dat niet toe. Don Juan is nog steeds troonpretendent van Spanje, dat officieel weer een koninkrijk is. Men verwacht nu meer van Don Juans zoon. Een oudere broer van Don Juan, Jaime, kan legitiemere rechten laten gelden.

Naast deze monarchisten waren er in het nationalistische kamp de traditionalisten, nakomelingen van de Carlisten. Deze waren sterk in Navarra en waren de enige groep die werkelijke vrijwilligers in het veld kon brengen, de requetés. Over hen schreef Ruiz Vilaplana, een griffier uit Burgos, in 1937, in een onthullend boek over nationalistisch Spanje 'Ik verklaar onder Eede':

Op de Castiliaanse vrouw, met haar diep geworteld vaag religieus gevoel, maakt de requeté met zijn houding van kruisridder en zijn bonte verzameling kruisen en penningen, een buitengewonen indruk.

Wat hun politieke denkbeelden betrof, schreef dezelfde Ruiz Vilaplana heel terecht:

Gedurende twaalf oorlogsmaanden heb ik te midden van hen geleefd, maar ik ben er nog steeds niet achter gekomen wat die mensen eigenlijk willen, wat zij bij dezen strijd beoogen. Het schijnt dat zij een koning willen hebben, maar een anderen dan de monarchisten, en wel een uit een dynastie waarvan zowel de pretendent, zijn erfgenamen en zelfs de regent dien zij benoemd hadden, gestorven zijn . . .

De belangrijkste partij werd de Falange, de fascistische partij. De Falange was voor een groot deel verantwoordelijk voor de straatteerur, die aan de burgeroorlog voorafging. De partij groeide toen snel; na het uitbreken van de burgeroorlog stroomden de leden toe, onder anderen uit de CEDA, terwijl ook van links nieuwe leden kwamen, arbeiders die in de Falange vluchtten om aan vervolging te ontkomen.

De leider van de Falange, José Antonio Primo de Rivera, werd direct bij het uitbreken van de oorlog in republikeins Spanje gearresteerd. Hij werd wegens samenzwering tegen de veiligheid van de staat ter dood veroordeeld en

José Antonio Primo de Rivera

terechtgesteld. Als represaille werd de zoon van Caballero gedood. Primo de Rivera's fascisme had sociale trekken. Daarvan kwam in de burgeroorlog niets terecht. Laten wij hierover nog eens het woord aan Ruiz de Vilaplana.

Het reactionaire Spanje, dat nu José Antonio als symbool heeft aanvaard en hem vroeger van uit zijn behaaglijke burgerlijke positie heeft bestreden, kent geen enkele van zijn belangrijke letterkundige of sociale studies, welke in boeken, tijdschriften en redevoeringen verspreid zijn. In plaats daarvan siert dit reactionaire Spanje zijn huizen, winkel-etalages en de revers van jassen en mantels met het zorgvuldig geretoucheerde portret van den 'Afwezige'. Dit is werkelijk een verontwaardigend geval van idiotie en ziekelijke sentimentaliteit.

De Falanx is tijdens den opstand in een sinisternen roep komen te staan tengevolge van bepaalde feiten. Bepaalde elementen, die in het getal van de slachtoffers en in de methoden van hun wraaknemingen en vervolgingen de Falanx ver overtroffen hebben,

hebben van dien roep misbruik gemaakt om de aandacht van zichzelf af te leiden.

Ontevredenheid over de toestand in nationalistisch Spanje werd door de veteranen van de Falange — de 'camisas viejas' (de oude hemden) — tot uiting gebracht. Zij hadden echter geen macht. Hun invloed verdween vrijwel geheel, toen Franco op 19 april 1937 alle partijen samensmolt. Zo ontstond de Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista, onder leiderschap van Franco. De opvolger van Primo de Rivera en leider van de camisas viejas, Hedilla, verdween spoedig voor tien jaar in de gevangenis. Jaren later las Brennan een illegale uitgave van brieven van Hedilla.

Hedilla's brieven geven er een interessant beeld van, hoe revolutionaire leiders zich voelen, wanneer het getij zich tegen hen keert. Hij klaagde bitter, dat men hem honger en gebrek liet lijden en zijn gezondheid verwoestte, terwijl zijn familie tot grote armoede verviel, omdat hij niet in staat was ze te onderhouden. Een dergelijke wreedheid maakte hem razend, en toch kwam het geen ogenblik in zijn hoofd op, dat meer dan een miljoen Spanjaarden een slechtere behandeling ondergingen dan hij en dat hij een van de belangrijkste ondersteuners van deze dingen was geweest en nog was. Een dergelijk egoïsme — het is een van de kenmerken van onze charmante tijden — is zeker om razend over te worden.

De Duitse nationaal-socialisten voorkwamen, dat Hedilla terechtgesteld werd en drongen bij Franco aan op uitvoering van een sociaal-fascistisch programma. De Duitse ambassadeur Faupel schreef op 1 mei 1934 naar Berlijn:

Opnieuw adviseerde ik het hoofd van de staat dringend om de geprikkelde stemming in bepaalde kringen van de Falange te kalmeren, door haast te maken met de afkondiging van bepaalde sociale maatregelen. Of tenminste om direct commissies te installeren ten einde besprekingen hierover te beginnen. Ik gaf hem een aantal geschreven en gedrukte documenten, onder andere een Spaanse vertaling van onze 'Wet, regeland de Nationale

Franco en echtgenote bij een uitdeling van de Auxilio Social

Arbeid'. (. . .) In de huidige omstandigheden is het niet alleen een kwestie van het afkondigen van kunstmatig geconstrueerde wetgeving, maar van de onmiddellijke aankondiging en uitvoering van sociale hervormingen, die verlichting brengen voor de allerarmsten onder het volk en de falangisten de zekerheid geven, dat hun partijprogram uitgevoerd zal worden.

Franco heeft mij telkens weer verzekerd, dat hij dit van plan is. Maar aangezien vraagstukken van sociale wetgeving enigszins buiten zijn persoonlijk terrein liggen, en hij tot nu toe geen bruikbare adviseurs op dit gebied om zich heen heeft, en hij, ten slotte, geheel in beslag wordt genomen door het militaire opperbevel, de buitenlandse politiek en de economische zaken, wordt er maar een heel aarzelend begin gemaakt met de sociale maatregelen.

In 1938 verwekte een rede van de 'Falange-generaal' Yaqüe, opzien. Yaqüe nam het op voor de gevangenen, viel de buitenlandse helpers van Franco aan, en prees de

moed van de tegenstanders. De *camisas viejas* bleven ontevreden enkelingen. Een aantal vocht in de tweede wereldoorlog tegen Rusland, ten dele om de teleurstellende werkelijkheid van Franco-Spanje te ontvluchten. Eén van hen, die in ballingschap ging, schreef zijn memoires onder de veelzeggende titel 'Herinneringen aan een absurd leven'. De bekendste van hen is de dichter Ridruejuz. Hij werd herhaaldelijk veroordeeld en heeft zich volkomen van elk fascisme afgewend.

Sociaal werk werd in nationalistisch Spanje gedaan door de *Auxilio Social*. Het was een liefdadigheidsorganisatie, naar het voorbeeld van de Duitse Winterhulp. Voor liefdadigheid was er veel te doen in Spanje. Antonio Bahamonde, die een jaar lang voor de propaganda van Queipo de Llano werkte, schreef, na gevlucht te zijn, over zijn ervaringen een boek 'Een jaar bij Queipo'. Bahamonde vertelde, dat hij op een caféterras zat.

Een kind van ongeveer negen jaar kwam bij mij en vroeg om een aalmoes. De jongen was barrevoets en droeg slechts een soort schort, — geen broek, geen hemd,

niets. Ik vroeg wat hij wilde. Hij vroeg geld voor zijn moeder. Ik merkte dat hij niet tot het bedelaarstype behoorde. Ik zei hem: 'Ga zitten en eet iets'. (. . .)

Maar hij wilde niet. Toen ik verder aandrong, bekende hij:

'Het spijt mij dat ik om geld vroeg. De werkelijkheid is, dat mijn vader mij vroeger meenam naar dit café; daarom houd ik ervan om hier te komen en aan hem te denken'.

Daarop begon hij te huilen. Ik nam hem op mijn schoot zonder te weten wat ik moest zeggen.

Wij bleven zwijgend zitten. Ten slotte zei hij:

'Zij zeggen dat hij een heel slechte man was, maar ik hield heel veel van hem. Hij was heel lief voor mij'. Ik gaf hem een paar peseta's — hij liep weg. De

kelner, die het had gezien, vertelde mij, dat de vader van de jongen een dokter was geweest en

doodgeschoten was, omdat hij socialist was. Vader en zoon waren hier elke dag gekomen. Ik vroeg, hoe zij

tot zulk een diepe armoede waren vervallen en de kelner vertelde verder dat, toen de fascistten de vader gedood hadden, zij al zijn eigendommen en zijn huisraad weggenomen hadden. (. . .)

De Falange gaf hun elke dag een maaltijd en men zei dan tegen het kind, dat zijn vader een slecht mens was geweest.

Dit voorval verbitterde mij meer tegen het fascisme dan alle terechtstellingen, waarvan ik getuige was geweest.

De Spaanse Kerk stond naast het leger en de Falange. Zij koos geen partij, zij *was* partij. Buitenlanders waren ontzet, dat er uit kerken en kloosters op het volk werd geschoten; de Spanjaarden zelf hadden er rekening mee gehouden. De Kerk was eeuwenlang zo nauw met de staat vergroeid, dat het grootste deel van de geestelijkheid slechts in termen van wereldlijke macht dacht, wanneer de positie van de Kerk in Spanje ter sprake werd gebracht. Er waren natuurlijk uitzonderingen, met name de Baskische geestelijkheid. Er zijn echter niet alleen Baskische priesters door het nationalistische Spanje vervolgd en terechtgesteld. De bisschop van Tarragona leeft nog steeds in ballingschap. Een Spaanse katholiek die de republiek trouw bleef was José Bergamin, redacteur van het tijdschrift Cruz y Raya, dat streefde naar een innerlijke vernieuwing van het Spaanse catholicisme. In ons land, waar hij ook tijdens de burgeroorlog een lezing hield, werd hij bekend en populair. In een gesprek met Menno ter Braak verklaarde Bergamin:

De verwarring der eerste maanden ten opzichte van de Kerk en het katholieke geloof is voor alles de schuld van de veruiterlijkte katholieke organisatie in Spanje. De priesters zijn voor een deel naar Franco overgelopen, en het volk heeft dat geïnterpreteerd als een overlopen van *de* katholieke Kerk naar de opstandelingen. Dat het volk aldus het geestelijke gewaad en het fascistenhemd wel als één en hetzelfde symbool ging beschouwen is verre van onbegrijpelijk.

'Ik zelf', zegt Bergamin, 'heb kunnen constateren,

FRANCO
Caudillo de Dios
y de la Patria
El primer vencedor en
el mundo del bolchevismo
en los campos de batalla.

dat de monniken van het Escoriaal onder het republikeinsche bewind tot September hun erediens hebben kunnen blijven uitoefenen. In September naderden de troepen der rebellen tot dicht bij het klooster, en men had de indruk dat het Escoriaal zou vallen. Toen hebben verscheidene monniken teekenen gegeven aan het vijandelijke leger; daarop is evacuatie van het klooster gevolgd en enige geestelijken zijn terechtgesteld. *Niet* echter omdat zij geestelijken waren, maar omdat zij de wettige regeering hadden verraden!

De leden van 'de veruiterlijkte katholieke organisatie' hebben aan de burgeroorlog het karakter van een kruistocht gegeven, het fanatisme aangewakkerd, de terreur aanvaard, met de wapens in de hand meegestreden. Ruiz de Vilaplana vertelt, dat een prediker in de kathedraal van Burgos zich als volgt tot zijn gehoor van autoriteiten en werkgevers richtte.

'Gij, gij die u christenen noemt, gij zijt in menig opzicht schuldig. Gij hebt samengeleefd met de arbeiders die aangesloten waren bij vereenigingen die vijandig gezind zijn aan de Religie en aan hun Vaderland, en gij hebt die arbeiders geduld en hun werk gegeven. Gij hebt niet geluisterd naar onze waarschuwingen, en gij hebt omgegaan met Joden en vrijmetselaars, met atheïsten en afvalligen, en gij hebt de loges in macht doen toenemen. (. . .) Gij, wij allen moeten voor die anderen zijn als water en vuur. . . Volstrekt geen aanraking met hen . . . geen vergiffenis voor die misdadige vernielers van kerken, die moordenaars van prelaten en deugdzaame priesters . . . Van hen mag zelfs het zaad niet meer onder ons blijven, het booze zaad dat ook des duivels is. De kinderen van den demon zijn ook de vijanden Gods . . .

Lou Lichtveld was verbijsterd over hetgeen er te voorschijn kwam, toen de kloosters in Barcelona opengebroken werden.

. . . de dingen die ik met eigen ogen in de kloosters heb aangetroffen, zijn zo compromitterend als

maar enigszins mogelijk is voor de geestelijkheid van Spanje. (. . .) De meest drastische bewijzen van kindermoord, promiscuïteit, misdrijf en vervuiling kwamen voor de dag; vondsten van compromitterende objecten, amoureuze correspondentie en pornografie van de ergste soort, tot in bisschoppelijke paleizen toe.

En daarnaast: geld, geld, geld!

De kardinalen, bisschoppen en vicarissen van Spanje ondersteunden, in een gezamenlijk schrijven, het nationalistische Spanje onvoorwaardelijk. Een aantal van hen heeft misschien onder druk getekend. In Nederland werd het schrijven verspreid door o.a. De Tijd en uitgaven van De Residentiebode.

Laten wij thans trachten het karakter uiteen te zetten der beweging, welke men, naar onze meening zeer terecht 'nationaal' noemt. Op de eerste plaats wegens haar geest (. . .); de nationale beweging heeft een liefde gewekt, die als middelpunt heeft gekozen den naam en het historisch wezen van Spanje, met verwerping der vreemde elementen, die zijn verwoesting hebben veroorzaakt. En daar de liefde voor het vaderland, wanneer zij 'van bovennatuurlijke orde wordt' door de liefde tot Jezus Christus, onzen God en Heer, tot de hoogste toppen opstijgt der Christelijke liefde, hebben wij een ware uitbarsting van liefde beleefd, een liefde waarvan het bloed van duizenden burgers, vergoten onder den kreet van 'Leve Spanje!', 'Leve Christus Koning!', als de hoogste uiting is. In den boezem der nationale beweging heeft het wonderbaar verschijnsel plaats gegrepen van het martelaarschap (de Paus heeft gezegd: een waarachtig martelaarschap) van duizenden Spanjaarden, priesters, kloosterlingen en leeken. (. . .) Men zegt, dat deze strijd een klassestrijd is, en dat de Kerk zich aan de zijde der rijken heeft geschaard. Zij, die haar oorsprong en haar wezen kennen, weten beter. Ook wanneer men toegeeft, dat er een zekere nalatigheid heeft geheerscht in het vervullen der plichten van rechtvaardigheid en naastenliefde, waartoe de

Kerk steeds als eerste aanspoorde, dan nog valt niet te ontkennen, dat de arbeidende klasse zeer afdoende beschermd werd door de wet. (. . .) De klassestrijd is heel wat heftiger in andere landen. (. . .) Mogen wij verder onze sociale wetgeving vergeten en onze bloeiende instellingen van liefdadigheid en ondersteuning, zoo openbaar als particulier van Spaanschen en zeer Christelijken oorsprong? Het volk heeft zich door beloften laten paaien, die niet te vervullen zijn en onvereenigbaar, niet slechts met het economisch leven van het land, maar met welk georganiseerd economisch leven dan ook. (. . .)

De Spaanse bisschoppen konden zich met recht op de woorden van de Paus beroepen. Het Vaticaan koos in de burgeroorlog de zijde van Franco. Over de houding van Rome schreef Johan Brouwer na de burgeroorlog, in 'Het Mysterie van Spanje':

Schrijver dezes heeft gedurende de burgeroorlog, in de vele gesprekken welke hij over dit punt heeft gevoerd met mannen en vrouwen uit het Spaansche volk, herhaaldelijk deze uitspraak kunnen horen (. . .): 'Ik geloof in Jezus Christus. In de Kerk schijnt dit geloof in Jezus Christus verloren te gaan. (. . .) De Kerk is een politiek instituut geworden, dat naar de wereldheerschappij streeft, van Rome uit.' Het woord Rome kreeg daarbij een sombere klank. Het was het Rome van Mussolini, dat open steden en dorpen liet bombarderen; het Rome van de Osservatore Romano, dat het woord van Job vergeten had, namelijk dat God onze leugens niet nodig heeft; het Rome, van waar bijzondere zegeningen voor de opstandelingen kwamen en geen woorden van deernis voor de lijdende bevolking.

Ook in de rooms-katholieke pers in Nederland werd dit woord van Job vergeten, zelfs in het gebed. Het dagblad De Maasbode plaatste in het nummer van 8 november 1936 het volgende

Gebed voor Spanje. Naar 'n anonieme bijdrage in La Cité Chrétienne van 20 oktober 1936 vertaald en bewerkt door Dr. Jos. Creyghton S. J.

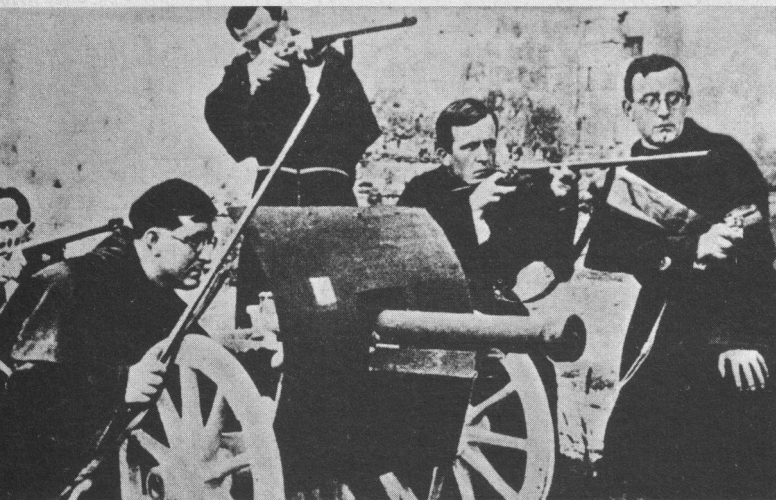

Nationalistische vrijwilligers

Zie Heer, vanuit den Vrede van ons Vaderland moeten wij toezien als machteloze getuigen, hoe de verschrikkingen heenjagen, als een stormwind van nood en angst over uw schoone land van Spanje. Dagelijks bereiken ons nieuwe berichten over de verbitterde gevechten, waarin de Witten en de Rooden elkander bekampen, over meedoogenlooze terechtstellingen, over misdaden die ons doen huiveren van ontzetting.

En hoe, o Heer, moeten wij bidden voor de ontelbare dooden, die liggen uitgestrekt over Spanje's bergen en velden?

Hebben zij niet, deze mannen en vrouwen, in het laaien van den wilden strijd, hun christene ziel verloochend en verloren zelfs hun menselijke waardigheid? Zie, Heer, hoe de haat hun harten vergiftigt en verschroeit. Zij heffen de hand naar U en er zijn er, die U vragen om bijstand in den strijd tegen hunne broeders: Gij die gekomen zijt om liefde te prediken onder de menschen en vrede op aarde!

Door de republikeinen gevonden en verspreide foto. Deze opname zou van vóór de burgeroorlog zijn

Is het dan alles haat en zonde, die deze mensen bezielt tot de strijd?

Ach neen! Er zijn er immers onder hen, die strijden voor hun leven, hun geloof, hun vrouwen en kinderen; er zijn er, die zich onverschrokken werpen in den dood voor idealen, waarin zij eerlijk gelooven. Maar die anderen? Zij, die koelbloedig en lang tevoren dezen broedermoord hebben voorbereid, gewild en ontketend. Zij, die door hun tekorten hun hoogmoed en hun vadsigheid de oorzaak zijn geworden dat het nu zoover gekomen is? Zij, die hun gevangenen dooden achter het front? Zij, die hun gijzelaars lafhartig fusilleeren? En zij, die, aan duivels gelijk, de besten onder Uw Priesters en Religieuzen martelen en vermoorden, als aangegrepen door een razende haat op het gezicht van menschen, beter dan zijzelfen? Zij, die zelfs de heilige stilte der graven niet eerbiedigen? En zij, die de verschrikkelijkste wraakoefeningen organiseeren?

Heer, wil hun vergeven; vergeef hun allen, want

— hoe kan het anders — zij weten niet wat zij doen! (...) Heer, wees met hen, die het zwaard opnamen om te strijden voor de eer van Uw Heiligen Naam! Houd hunne harten in Uwe Hand. Bewaar hen voor alle gevaren naar lichaam en ziel en laat niet toe, dat wraakzucht of egoïsme hun intenties komen vertroebelen. (...)

Er waren ook Nederlandse katholieken, die anders dachten. Anton van Duinkerken schreef in *De Groene Amsterdammer* van 20 februari 1937

Het veiligst is voor den katholiek in het algemeen de zijde, die het Evangelie koos: de zijde van de armsten. Het wordt echter tijd aandacht te besteden aan de grote overwinnaar van de burgeroorlog: Generalissimo Francisco Franco Bahamonde. Hij werd pas na geruime tijd de onbetwiste leider, de Caudillo van Spanje. Het lot kwam hem hierbij te hulp. Sanjurjo was verongelukt. Generaal Mola, die de opstand had voorbereid, was bij de Falange gehaat. Hij kwam in 1937 om het leven; zijn vliegtuig vloog tegen een berg bij Burgos. Een berg waar men honderden slachtoffers van de witte terreur begraven had. Generaal Goded was in Barcelona verslagen. Van de burgerlijke politici was Calvo Sotelo vermoord, Primo de Rivera verkeerde in gevangenschap en Gil Robles was vlak voor de burgeroorlog naar Portugal gevlucht. Wat is Franco voor een man? Het hieronder volgende portret is van de Amerikaanse historicus Stanley G. Payne en ontleend aan diens boek over de Falange uit 1961.

Don Francisco Franco werd het grootste raadsel van Spanje in de twintigste eeuw. Niemand slaagde er beter in dan hij, om een duidelijk politiek beeld van zichzelf te ontwijken. Heel veel verwarring en tegenstrijdigheid ontstond over Franco's 'doelstellingen', voornamelijk omdat hij er zo weinig had. Links vervloekt hem, omdat hij de macht van de reactie herstelde, maar hij toonde nooit een werkelijke neiging tot een volledig reactionair programma. Monarchisten scholden dat hij het herstel van de monarchie vertraagde; toch begunstigde hij hen altijd en uiteindelijk betaalde hij zelfs een uitkering aan

Generaal Goded voor de rechtbank in Barcelona (links een gewonde medeverdachte)

hun favoriete kandidaat. De conservatieven haatten zijn 'Falangisme', maar hij toonde nooit het minste enthousiasme om werkelijke macht aan de partij te schenken.

Franco won blijkbaar reeds vroeg een reputatie van dapperheid in de Marokkaanse eenheden van het vreemdelingenlegioen. Op dertigjarige leeftijd werd hij zo ernstig gewond, dat het ergste voor zijn leven werd gevreesd. Nadat zijn carrière als frontsoldaat ten einde was, begreep de jonge officier uit Galicië, dat voorzichtigheid en omzichtigheid de voornaamste vereisten waren voor promotie. Franco toonde zich weldra een geboren politicus; in het begin van zijn carrière werd het duidelijk, dat zijn voornaamste bezigheid was zich zelf vooruit te helpen. Franco wist dat de toekomst voor de militairen bij de nationale gevoelens en de conservatieve partijen van de orde lag. Er was geen persoonlijke voorkeur achter zijn politiek. De Kerk betekende minder dan niets voor hem, toen hij een jonge man was, en zijn befaamde

broer, Ramón, werkte met de anarchisten samen. Tijdens de hopeloze samenzwering van Sanjurjo in 1932, weigerde Franco een vinger uit te steken. Gedeeltelijk door zijn goede relaties met de CEDA, benoemde Gil Robles hem tot stafchef in 1934. De macht had geen invloed op het uiterste ascetisme in zijn persoonlijk leven, noch op zijn politieke vooruitzichten. Franco weigerde in actie te komen in oktober 1934 en in februari 1936. Hij realiseerde zich ten volle de kracht en de vastberadenheid van links, en hij aarzelde lang, toen hij de vooruitzichten van de samenzwering van Mola en de UME woog. Pas ongeveer een maand voor de burgeroorlog uitbrak, trad hij tot de militaire samenzwering toe, en hij vroeg de controle over het meest efficiënte onderdeel van het leger, als de prijs voor zijn deelname. Nadat hij zijn lot eenmaal met dat van de rebellen verbonden had, was het niet meer dan natuurlijk dat hij naar het opperbevel zou streven. Gezagsverheerlijking was het enige program dat de generaals hadden, en in een Spaanse omgeving kon dit alleen effectief werken onder een *jefatura única*.

Franco werd op 4 december 1892 geboren. Als jong militair ging hij in 1911 naar Marokko. Daar woedde een koloniale oorlog, die pas in 1925 eindigde. Deze oorlog vormde Franco. Lichamelijke angst was hem onbekend, hij was niet corrupt en miste alle 'typisch Spaanse' eigenschappen zoals warmhartig, impulsief, emotioneel. Herbert Matthews, de redacteur van de New York Times, die de burgeroorlog meemaakte en Spanje later bezocht, noemde hem 'koud, hard, een blok ijs'. Matthews vertelt, dat zijn regiment in Marokko eens aan het muiten sloeg vanwege het slechte voedsel, toen Franco afwezig was. Teruggekeerd, liet Franco zijn soldaten aantreden voor inspectie. Een reusachtige legionair smeed hem de inhoud van zijn etensbak in het gezicht.

De soldaat zei: 'Je houdt van vuil — hier heb je het'. (. . .) Franco's gelaatsuitdrukking veranderde niet. Hij pakte zijn zakdoek, veegde zijn gezicht af en reinigde zijn uniform zo goed mogelijk, zei niets

en ging verder. Hij was begonnen het regiment te inspecteren en hij zou dat afmaken. Toen hij het gedaan had, liet hij de manschappen inrukken, ging naar zijn bureau en liet de officier die verantwoordelijk was voor de kantine roepen.

‘U heeft negentig dagen huisarrest’ (. . .) ‘Maar eerst geeft U bevel, het voedsel onmiddellijk te verbeteren.’ Daarna wandelde hij naar buiten, keek rond, riep een officier en wees op de man die het voedsel in zijn gezicht had gesmeten. ‘Pak die soldaat eruit’, zei hij, ‘en schiet hem dood.’

Zo’n man is inderdaad, formidabel.

Franco maakte snel promotie. Hij was de jongste officier en de jongste generaal in het Spaanse leger. Hij hielp het vreemdelingenlegioen — Tercio — en de Moorse hulptroepen organiseren. Het legioen bestond voornamelijk uit Spanjaarden, volslagen desperado’s. Met deze troepen werd Marokko onderworpen in het soort oorlog — waarbij hele dorpen en streken worden uitgeroeid — dat thans maar al te bekend is geworden. Arturo Barea heeft in die tijd het legioen en Franco gekend.

In zijn jeugd en als volwassen man leefde en ontwikkelde Franco zich jarenlang temidden van deze barbaarse troep, deze vormend en er zelf door gevormd wordend. Hij raakte gewoon aan dit leven van barbaarse avonturen, raakte gewoon aan het zien van vernietiging en hij verloor geheel en al de mogelijkheid tot menselijk voorstellingsvermogen — indien hij het ooit bezeten had.

Franco bracht de Moren en het legioen naar Spanje, in 1934, als onderminister van oorlog, en in de burgeroorlog. Over het optreden van deze troepen is veel geschreven. Zij traden op, zoals zij gewend waren, en zoals tegenwoordig de paratroepen en de commando’s in koloniale oorlogen optreden.

Franco nam niet alleen zijn troepen uit Marokko mee. Hij bracht het gehele geestelijke klimaat van het Marokkaanse koloniale bewind en de Marokkaanse ‘orde’ naar Spanje over. Spanje is onder het bewind van Franco een koloniaal land geworden, een bezet land. Het kwam in de burger-

Marokkaanse soldaten

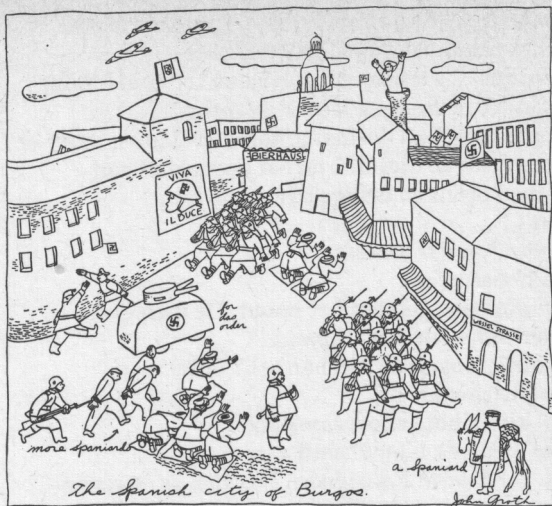
oorlog al tot uiting in de woordkeus van de generaals, die spraken over het door hen 'bezette' en 'gezuiverde' gebied. De Marokkaanse praktijken bleken in woorden als 'amputeren', 'uitsnijden', 'afhakken', waarmee over het republikeinse Spanje werd gesproken. Typisch koloniaal in Spanje is ook de ongelijkheid in geestelijke vrijheid en uitingsmogelijkheden, die aan de verschillende bevolkingsgroepen wordt toegestaan. Personen uit de gegoede stand en de hogere klassen kunnen zich uitspraken veroorloven waarvoor arbeiders onherroepelijk de gevangenis ingaan. Tegen de ex-falangist Ridruejuz werd enkele jaren geleden een proces gevoerd in betrekkelijk grote openbaarheid en in aanwezigheid van de pers. In hetzelfde gebouw, waar dit plaats vond, werden tegelijkertijd arbeiders in processen achter gesloten deuren, die misschien enkele minuten duurden, tot jarenlange gevangenisstraffen veroordeeld.

Een karaktertrek van nationalistisch Spanje was de strijd tegen onderwijs en cultuur. 'Dood aan het intellect', was een openlijk verkondigde leus. Scholen en bibliothe-

ken werden gesloten. Een Spanjaard die pas enkele jaren geleden in ballingschap ging en als kind de burgeroorlog meemaakte, Xavier Flores, schreef in 1961 in een emigrantentijdschrift:

Wat deden Franco's aanhangers met veel overtuiging in hun gebied toen de burgeroorlog uitbrak? Ik weet het, want ik was daar. Zij verwoestten en verbrandden de bibliotheken van allen die links waren, en die gedood zij of gevangen genomen hadden, zij zuiverden alle openbare bibliotheken, waaruit zij, om maar een paar schrijvers te noemen, alle werken verwijderden van Descartes, Kant, Leibniz, Spinoza, Voltaire (ook zijn romans), Rousseau, Victor Hugo, Zola en Alexander Dumas, alsof zelfs 'De Drie Muskietiers' een ernstig gevaar voor de Spaanse ziel was. Tegelijkertijd verboden zij jarenlang onze eigen grote schrijvers: Unamuno, Ortega, García Lorca, Blasco Ibáñez, enz. Vandaag kan men hun werken weer in Spanje vinden, maar niet de klassieken van de Europese filosofie, want onze staat verbiedt alle werken die op de index staan.

In Spanje koos Miguel de Unamuno voor de nationalistten, of beter: voor hun program. Unamuno was met José Ortega y Gasset de belangrijkste schrijver van de generatie van 1898. (1898 is het jaar van het verlies van de laatste Spaanse koloniën, Cuba en de Filippijnen). Deze generatie van 1898 had een grote impuls gegeven aan de Spaanse cultuur en de republiek helpen voorbereiden. Unamuno zag zijn vergissing spoedig in. Hij stierf op 31 december 1936. Zijn huis was door de politie omringd, sedert zijn laatste optreden in het openbaar als rector van de universiteit van Salamanca. Dat was op 12 oktober geweest, bij een plechtigheid in de aula van de universiteit. Onder de aanwezigen waren de vrouw van Franco, bisschop Pla y Deniel (de huidige primaat van Spanje) en Millan Astray, de generaal en organisator van het vreemdelingenlegioen, eens Franco's directe chef en de geestelijke vader van de slagzin, die ook in nationalistisch Spanje grote opgang maakte, 'Viva la Muerte!' Leve de dood! In Marokko was hij afschuwelijk verminkt. Over de

plechtigheid in de aula heeft Luis Portillo later in *Horizon* geschreven. Millan Astray sprak in de aula.

Hij begon met te zeggen, dat meer dan de helft van alle Spanjaarden misdadigers waren, schuldig aan gewapende rebellie en hoogverraad. (. . .) *Een fascistisch toehoorder onderbrak hem met 'Viva, Viva la Muerte!' De generaal ging verder 'Catalonië en het Baskenland (. . .) zijn twee kankergezwellen in het lichaam van de natie. Het fascisme, dat Spanje gezond zal maken, zal deze beide weten te vernietigen. (. . .) Elke socialist, iedere republikein, ieder zonder één uitzondering — en, het is overbodig te zeggen iedere communist — is een rebel tegen de nationale regering, die zeer spoedig erkend zal worden door de totalitaire staten die ons helpen, ten spijt van Frankrijk — het democratische Frankrijk — en het perfide Engeland. En dan, of zelfs nog eerder, wanneer Franco het wil, en met de hulp van de ridderlijke Moren die — hoewel zij gisteren mijn lichaam verminkten, vandaag de dank van mijn*

ziel verdienen, want zij vechten voor Spanje tegen de Spanjaarden . . . ik bedoel de slechte Spanjaarden . . . omdat zij hun leven ter verdediging van Spanje's heilige godsdienst geven, zoals bewezen is door hun deelname aan de veldmis, hun escorteren van de Caudillo en het opspelden van heilige medaljons en heilige harten op hun burnous . . .

Een fascist begon te roepen

'Arriba España!'

De menigte boog gelaten het hoofd. De man ging onverschrokken verder: 'Spanje!'

Het publiek reageerde mechanisch: 'Eén!'

'Spanje!' herhaalde hij.

'Groot!' klonk het gehoorzame koor.

'Spanje!' hield de blauwhemd aan.

'Vrij!' (. . .) *Enkele Falangisten brachten de fascistengroet aan het portret van Franco.*

'Franco!'

Met tegenzin stond het publiek op en echode papegaai-achtig: 'Franco, Franco, Franco!'

Maar de beeltenis van Franco bewoog niet. De rector evenmin. Don Miguel stond niet op. En het publiek werd stil en ging weer zitten. (. . .)

Ten slotte stond Don Miguel langzaam op. (. . .)

Dit is de kern van wat hij zei:

'U kent mij allen en U weet dat ik niet in staat ben om te blijven zwijgen. Ik heb dat niet geleerd in de 73 jaar van mijn leven. En nu wil ik het niet meer leren. Er zijn tijden dat zwijgen liegen is. (. . .)

Ik wil de rede — om die zo te noemen — van Generaal Astray beantwoorden. Laat ons de persoonlijke belediging, die besloten ligt in de plotselinge scheldpartij tegen Basken en Catalanen terzijde schuiven. Ik ben in Bilbao geboren. (. . .)

De bisschop is, of hij het prettig vindt of niet, een Catalaan uit Barcelona'. (. . .)

'Ik hoorde juist nu een schreeuw: Leve de dood. Voor mij klinkt dat als 'Muera la vida' — 'Dood aan het leven'. (. . .) Generaal Millan Astray is verminkt.

(. . .) Dat was Cervantes ook. Maar uitzonderingen maken de regel niet: zij ontsnappen eraan. (. . .) Een verminkte die de geestelijke grootheid van een Cervantes mist — een verminkte zeg ik, aan wie de zachtheid van geest ontbreekt, zoekt naar een afschuwelijk soort verlichting, door verminkten om zich heen te willen zien. (. . .) Generaal Millan Astray zou Spanje opnieuw willen scheppen — een negatieve schepping — naar zijn eigen beeld en voorkeur. En om die reden wil hij Spanje verminkt zien, zoals hij, zonder het zelf te beseffen, duidelijk maakte.' Op dat moment kon Generaal Millan Astray het niet meer uithouden en riep hij woest: 'Muera la Inteligencia!' — Dood aan het intellect! *Na een heftig tumult kon Unamuno verder gaan.* 'Dit is het heiligdom van het intellect. En ik ben de hogepriester. U bent het, die hier binnendringt. Wat het spreekwoord ook zegt, ik ben altijd een profeet in mijn eigen land geweest. U kunt overwinnen maar U kunt niet overtuigen. U kunt overwinnen, omdat U over meer dan genoeg bruut geweld beschikt, maar U kunt niet overtuigen, want overtuigen betekent overreden. En om te overreden is nodig wat U ontbreekt: rede en recht in de strijd. Ik acht het nutteloos, U aan te manen, aan Spanje te denken. Ik heb gezegd'.

Zij zullen alleen ons doden — de armen en nederigen

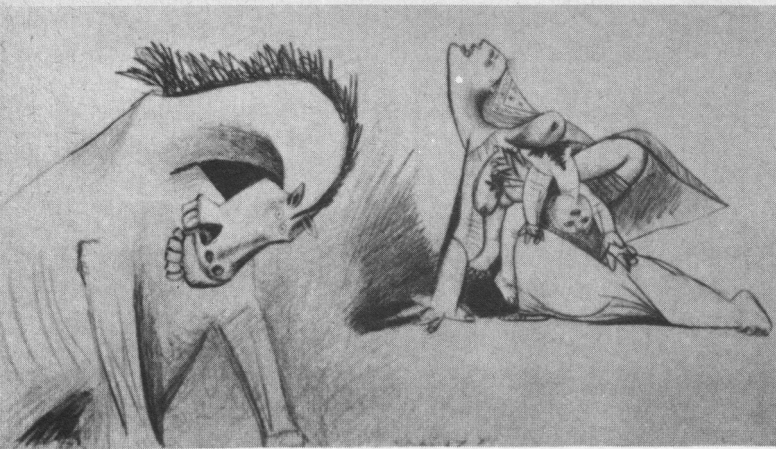
De Terreur

Kameraad, we weten dat je hier bent en dat je een vriend bent van de Spaanse Republiek. Je bent ter dood veroordeeld; maar ze zullen je niet neerschieten. Zij zijn te bang voor de nieuwe koning van Engeland. Zij zullen alleen ons doden — de armen en nederigen (los pobres y humildes). (. . .) Ze zullen ons vannacht fusilleren. Maar jij zult het wellicht overleven; en als je er ooit uitkomt, moet je de wereld alles vertellen over hen die ons doden, omdat we vrijheid willen en geen Hitler. (. . .)

Er zullen meer brieven volgen. Moed. We houden van je.

Drie republikeinse militia-mannen

Dit stond in een briefje dat Arthur Koestler in zijn cel vond, toen hij in 1937 in Sevilla gevangen zat. Er volgden geen brieven meer. Twee van de drie werden dezelfde avond doodgeschoten. Met hen zijn er een onbekend aantal Spanjaarden in de burgeroorlog gesneuveld of gedood. Men schat hun aantal ver over het miljoen, sommigen komen tot twee miljoen. Er is in de burger-

Picasso: voorstudie van Guernica

oorlog op gruwelijke en zinloze manier vermoord, grotendeels achter het front. En het gebeurde met grote vanzelsprekendheid. Lou Lichtveld, vertelde over Caspe in Aragón.

Een plaats als Caspe werd geheel beheerst door een paar 'caciques', — rijke dorpsstirannen die bij het uitbreken van het oproer meteen ervoor gezorgd hebben, dat de voornaamste socialistische drijvers over de kling gejaagd werden. Een hotel, waarin een gedeelte der militie is ondergebracht, was eigendom van de socialistische burgemeester, die men aan zijn tafel heeft doodgeschoten. Er is in Caspe ontzettend huisgehouden, en de gruwelen die wij van alle kanten horen vertellen door de inwoners die ooggetuigen waren, zijn niet te beschrijven. Men toont ons het dochtertje van de burgemeester, een lief meisje van vijf jaar, dat niettemin al een navrante geschiedenis achter zich heeft. Toen namelijk de legalen optrokken om Caspe te ontzetten, heeft de kapitein van de fascistten alle

vrouwen en kinderen een cordon laten vormen, zodat de militie het schieten moest staken, om geen weerlozen te treffen. De dappere kapitein hield het dochtertje van de burgemeester aan de hand, als pantser . . .

Plotseling klonk van de aanvallers het commando: 'Vrouwen plat op de grond!' Het bevel werd gelukkig direct gehoorzaamd, schoten weerklonken . . . De kapitein kreeg drie voltreffers door zijn kop. Toen hij viel, hield hij het meisje nog steeds aan de hand. Maar het kind speelt op het ogenblik met haar pop, terwijl anderen ons de geschiedenis vertellen.

Het andere hotel waarin wij zijn ondergebracht, genoot een betere reputatie dan dat van de socialist, en behoorde een 'rechtse' inwoner toe, bij wie de rijken en voornamen steeds hun intrek namen. De man was hierdoor gecompromitteerd, en toen Caspe heroverd werd, hebben 'de onzen' hem gefusilleerd. Nu wordt het hotel door zijn weduwe gedreven, die de militie voorbeeldig verzorgt, en heel de dag moet aanhoren wat 'de onzen' met de fascistten zullen doen wanneer ze er weer een te pakken zullen krijgen. Het gezicht van de weduwe heeft iets ontmensts gekregen, de ogen staren verweg. Je kunt er niet meer naar kijken.

Aan beide kanten is er gemoord en zijn er vreselijke dingen gebeurd. Maar niet op dezelfde schaal en op dezelfde wijze. De terreur bij de nationalistten was systeem, bij de republikeinen een spontane volksuitbarsting. De nationalistten hebben later een lijst aangelegd van slachtoffers in republikeins Spanje. Zij kwamen tot ongeveer 55.000. Het aantal slachtoffers in nationalistisch Spanje was tien tot twintig keer zo hoog. Brennan sprak het volgende oordeel uit.

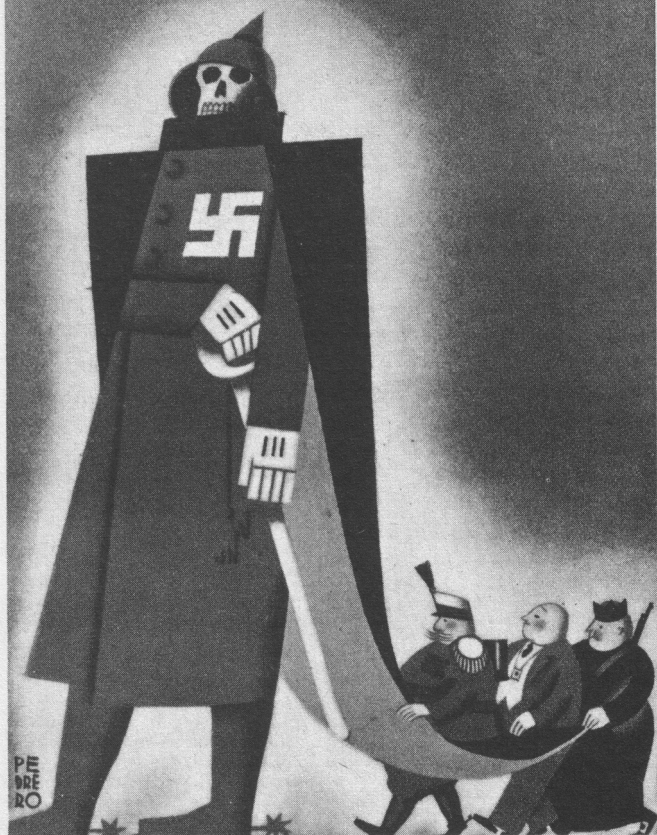
Het grote verschil in graad van menselijkheid aan beide kanten kan beoordeeld worden naar het feit dat van het begin tot het eind van de Burgeroorlog in de nationalistische radio of pers, of in de boeken die te Burgos of Salamanca verschenen, geen enkel protest tegen de plaatsvindende gruwelen werd

aangeheven. De Britse fascistten en neo-katholieken die Franco bezochten, ontkenden dat er regelmatige executies waren geweest, maar in particuliere gesprekken verheelden de falangisten nooit wat er gebeurde en in de eerste maanden werden de lijken overal openlijk tentoongesteld.

Van regeringzijde daarentegen werden in augustus en september door de radio bijna iedere avond scherpe veroordelingen van de plaats hebbende terechtstellingen geuit. Niet alleen de regeringsautoriteiten, maar ook leden van de UGT, de FAI en de Communistische Partij spraken in deze geest. Er werden aanplakbiljetten aangebracht, waarbij gelast werd, de bij deze moorden betrokken gangsters op staande voet te executeren. In hoever het gros van de leden der UGT, CNT en FAI achter deze protesten stond, is twijfelachtig: een tijdlang was de stem der menselijkheid bij hen tot zwijgen gebracht en het was voor iedereen gevaarlijk te veel te protesteren, maar de leiders van de linkse partijen beschermden dikwijls personen, die in gevaar verkeerden, en vergemakkelijkten hun vlucht. De communisten, die om de anarchisten te ergeren een beschermende houding tegenover de Kerk hadden aangenomen, namen de taak op zich, priesters in veiligheid te brengen. En er waren enkele opmerkelijke uitzonderingen op de algemene aanvaarding van de terreur. Juan Peiró, de welbekende anarchist en redacteur van Llibertat stelde bijna dagelijks in zijn krant de misdaden van zekere elementen in de CNT aan de kaak. Hij nam geen blad voor de mond. Zij waren 'moderne vampiers', 'latente fascistten', 'dieven en moordenaars, schuldig aan misdrijf tegen de revolutionaire eer'. Zijn krant werd niet verboden en men liet hem met rust. Zou men zich kunnen voorstellen dat ook maar een tiende deel van deze openhartigheid aan de zijde van Franco mogelijk was?

Juan Peiró was een arbeider in de glasindustrie. In de laatste regering van Largo Caballero was hij minister,

el generalísimo

Kerk te Maqueda.

daarna weer fabrieksarbeider. Hij vluchtte in 1939 naar Frankrijk, maar werd in de wereldoorlog, samen met Companys, de president van Catalonië, uitgeleverd aan Spanje en doodgeschoten. Men had hem nog het aanbod gedaan, samen te werken met de Falangistische vakbeweging, in ruil voor zijn leven.

De terreur in republikeins Spanje was een typisch revolutionaire terreur, een kortstondige heftige uitbarsting. Men kan niet zeggen dat een bepaalde organisatie de leiding had, Borkenau sprak over 'de massa's, die zelf tot actie overgaan'. In Catalonië was de massa anarchistisch. Er waren daar ook kleine groepen die op eigen houtje wraakgerichten uitvoerden met nachtelijke arrestaties en terechtstellingen. Deze misdadigersgroepen waren ten dele een erfenis uit de tijd van de pistoleros, de klasseoorlog van 1917-1923, en uit de jaren 1933-1935, toen gewone misdadigers onder de dekmantel van het anarchisme optraden. Tegen het optreden van deze groepen werden arbeiderspatrouilles georganiseerd, door de CNT en andere organisaties. In Catalonië werden arbeiderstribunalen gevormd, die de plaats van de rechterlijke macht innamen. (Veel oude rechters waren pro-Franco). Over deze arbeiderstribunalen schreef de rooms-katholieke jurist Ossorio y Gallardo, die de republiek trouw bleef en o.a. haar ambassadeur in Brussel werd, dat zij

de rechten van de verdachten tot op het overdrevene toe respecteerden en dat militaire verraders nobel verdedigd werden door republikeinse advocaten, en zelfs door anarchisten.

In Madrid deed zich hetzelfde voor als in Barcelona. De angst voor de vijfde colonne van Franco, toen deze de stad naderde, had onder andere ten gevolge dat toen een duizendtal gevangenen gedood werd. Op het platteland moesten de cacigues het ontgelden.

De terreur richtte zich vooral tegen de Kerk. In Catalonië bleven slechts enkele kerken in gebruik. Bij elke volksofstand in Spanje hebben beeldenstormen plaats gehad. Een beeldenstorm is voor alles een religieuze aangelegenheid, en dat was het in de burgeroorlog ook. Het was een zuiveringsdrang die zich richtte tegen de ontaarding van

de Kerk. Roof lag niet in de bedoeling. Kunstschaten werden vaak gespaard. Maar wat er aan ontaarding te voorschijn kwam — het geld meestal inbegrepen — moest branden. Brenan vertelde, hoe hij met een oude anarchist, naar de branden in Malaga stond te kijken.

‘Wat denkt U daarvan?’ vroeg hij.

Ik zei: ‘Ze branden Malaga plat’.

‘Ja’, zei hij, ‘ze branden het plat. En ik zeg U — geen steen zal op de andere blijven — nee, geen plant, en zelfs geen kool zal er groeien, opdat er geen slechtigheid meer in de wereld zal zijn’.

Het was de stem van Amos of Jesaja, hoewel de oude man geen van beiden ooit gelezen had, of die van een Engelse sectariër uit de 17de eeuw.

Toch werd er maar weinig verbrand in Malaga en nog minder gedood. De Engelsman Langdon-Davies vertelde, hoe een anarchist een beeld uit een kerk haalde om te verbranden met de opmerking:

‘Als je het lef hebt om zwaar te zijn, schiet ik je neer.’

In Catalonië zijn ook kerken tegen de wil van de dorpsbevolking verbrand door groepen fanatieke anarchisten van buiten het dorp, niet door de organisaties. De ergste dingen in de republiek zijn waarschijnlijk gebeurd in streken waar de bevolking het minst door de arbeidersbeweging was gevormd, vooral in Zuid-Spanje.

In het nationalistische gebied brak de terreur reeds los, voordat de opstand Spanje had bereikt, en wel in Marokko op 17 juli. De Duitse consul aldaar schreef naar Berlijn

Na Franco's verklaring gingen de arbeiders in staking.

(. . .) De revolutionaire regering (*van Franco*)

arresteerde onmiddellijk iedereen, die als communist bekend stond. Daarna ging men verder met de arrestatie van de vrijmetselaars. (. . .).

Aangezien de voorzieningen bij de politie te klein zijn, om de vele gevangenen te huisvesten, zijn de meesten reeds overgebracht naar een concentratiekamp.

De terreur eindigde ook niet met de overwinning. Brenan schreef op de laatste bladzijde van ‘Het Spaanse Labyrinth’:

Indien generaal Franco een verstandig en barmhartig gebruik van zijn overwinning had gemaakt, zou hij het hele oorlogsmoede Spanje aan zijn voeten hebben gezien. Maar zijn intocht in Madrid was het signaal voor een grootscheepse strafcampagne. Minstens een miljoen mannen en vrouwen werden in gevangenschappen samengeperst; duizenden anderen werden terechtgesteld. Op het ogenblik, bijna twee en een half jaar na het einde van de oorlog, zijn de gevangenschappen nog vol en de executies gaan voort.

Jef Last, die in de burgeroorlog meevocht, ontmoette in 1961 in Madrid een oude strijdmakker. In Het Parool van 24 juli 1961 vertelde hij daarover.

Hij is zwaar invalide, kreupel aan één been, en met een lamme arm. Maar de man is een en al vrolijkheid en maakt grapjes met een paar jonge kerels, of hij met hen wil boksen. Ik vraag Eugenio, of hij een ongeluk gehad heeft. 'Nee . . .', zegt hij, 'gewond'. 'In de burgeroorlog?' 'Niet in de burgeroorlog, daarna castigado' (gestraft).

Om een denkbeeld te krijgen, van hetgeen er in de burgeroorlog zelf moet zijn gebeurd, is het voldoende het woord te geven aan Queipo de Llano. Een interview met hem uit augustus 1936 werd overgenomen in het Bulletin van de Nederlandse commissie 'Hulp aan Spanje'.

'Twee weken geleden (. . .) kondigde U aan, dat onze soldaten onder het commando van generaal Valverde, Madrid bezet hadden. Wat is Valverde overkomen?'

'Wij ontmoetten ernstige moeilijkheden', antwoordde hij (*Queipo*). 'In de eerste plaats hielden de Moorse soldaten meer van plunderen dan van vechten. We moesten enigen van hen fusilleren, om de discipline te herstellen, en hun landgenoten trachtten te muiten. (. . .) Het volk verried ons. Wij spaarden hun leven, wanneer zij beloofden onder onze bevelen te vechten; wij bewapenden hen en brachten hen in gevecht, maar zodra zij samen kwamen met twee of drie Marxistische boeren, werden zij eveneens Marxist.'

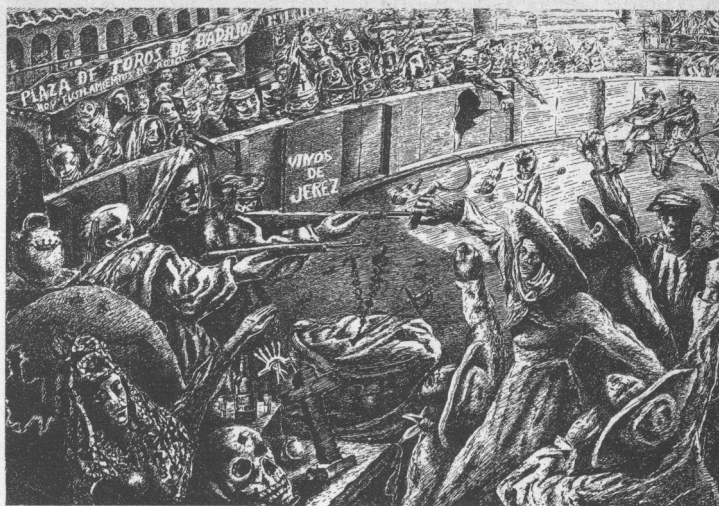
'Toen ik Sevilla met slechts enkele troepen (zoals U weet) bezette, moest ik de discipline bewaren door zware straffen op te leggen. Het is best mogelijk, dat wij ongeveer 3000 Marxisten in deze provincie geëxecuteerd hebben. Het resultaat was een totale uitroeiing van de besmetting. Ons werk was dat van een chirurg: we amputeerden een ziek lid, om de maatschappij te behouden.

Kolonel Yagüe volgde in Badajoz mijn instructies op; het resultaat was bewonderenswaardig. We hadden in deze provincie geen moeilijkheden. Waar hij echter wel een fout bij maakte, dat was bij het aanwerven van arbeiders-elementen, zonder dat hij de betreffende personen kende. Zijn systeem was het, om te vragen of zij bij het leger wensten te dienen. Een ontkennend antwoord was een aanwijzing, dat zij Marxisten waren, en dan werden zij natuurlijk doodgeschoten. Wanneer zij bereid waren bij ons dienst te nemen, dan werden zij als patriottische Spanjaarden beschouwd. Velen van hen sloegen echter aan het muiten, nadat zij het vertrouwen van onze officieren hadden gewonnen. Dat gebeurde in Salvaleon en Salvatierra, waar wij 1.200 man moesten fusilleren, die ons trouw gezworen hadden en daarna trachtten de controle over de regering in die streken te krijgen, voor plunder- en stroopdoeleinden. Zulke moeilijkheden belemmeren het oprukken van de troepen'.

Voor de radio verklaarde Queipo de Llano op 19 augustus 1936

Tachtig procent van de gezinnen in Andalusië draagt reeds rouw. Wij zullen ook niet voor nog krachtiger maatregelen terugschrikken.

In Zuid-Spanje, waar Queipo de Llano heerste, was de terreur het heftigst. Berucht werd het bloedbad in Badajoz, nadat die stad door de nationalistten veroverd werd. Het werd berucht, niet omdat het erger was dan elders, maar omdat enkele correspondenten van grote dagbladen er ooggetuigen van waren. De getallen over het aantal doden van Badajoz (40.000 inwoners) liggen

Badajoz

tussen 1500 en 4000. De correspondent van het Parijse blad *Temps* berichtte

Militiemannen en verdachten, die door de rebellen gearresteerd waren, werden onmiddellijk doodgeschoten. (. . .) De kathedraal, waarin een groot aantal gezinnen een schuilplaats had gevonden, is in wanorde, maar niet verwoest. De militiemannen die in het koor gevangen werden genomen, werden voor het hoogaltaar doodgeschoten (. . .) 380 politieke gevangenen (*nationalisten*) werden bevrijd, veilig en gezond.

In Zuid-Spanje zijn de allerergste dingen gebeurd, maar ontzettend was het overal. Op het eiland Majorca, thans weer een toeristenoord bij uitnemendheid, waar voor de burgeroorlog de sociale en politieke tegenstellingen nooit tot felheid hadden geleid, werden duizenden terechtgesteld. De Franse schrijver Georges Bernanos, die zelf van huis uit tot de politieke rechterzijde behoorde en wiens zoon bij de Falange was, schokte de wereld met de onthullingen hierover in zijn boek 'Les grands Cimetières

sous la lune' (De uitgestrekte kerkhoven onder de maan).

Ik zal slechts een interview weergeven, dat de nonnen van Porto Cristo werd afgenomen, en dat in extenso werd weergegeven door alle kranten van Palma — *El Dia*, *El Almudiana* (*diario catolico*, staat er in de kop), *Ultima Hora*. Het kleine stadje Porto Cristo was de ontschepingsplaats van de Catalaanse strijdkrachten in augustus 1936. Zij konden overigens nooit verder oprukken en scheepten zich zes weken later weer in. Deze religieuzen leidden een pensioonaat, dat overigens leeg was omdat het vakantietijd was. De moeder-overste vertelde aan de journalist vol vuur over de aankomst van de roden, het eerste contact van haar ontstelde meisjes met de militie-mannen uit Barcelona, die hun brutaalweg bevel gaven om bedden in orde te maken voor de gewonden. Temidden van de wanorde verscheen plotseling een Zuid-Amerikaan, een reus van een kerel, revolver in de hand, die zich als volgt voorstelde: 'Zusters, ik ben katholiek en communist. Ik sla de eerste de beste, die in eerbied tegenover U te kort schiet de hersens in'. De volgende twee dagen was hij overal tegelijk, hij proviandeerde de verpleegsters en verzorgde met hen de gewonden, waarvan het aantal onafgebroken toenam en in de spaarse momenten van vrije tijd, vervolgde hij de moeder-overste met lachwekkende debatten, die zij aan de journalist vertelt op een humoristische toon, die werkelijk ontroerend is. Ten slotte brak de ochtend van de derde dag aan, en de non eindigde haar verhaal aldus: 'Wij hoorden een levendig geweervuur, de gewonden werden ongerust, de militiemannen gingen er hollend van door en wij, wij wierpen ons allen op onze knieën en smeekten de gunst van de hemel voor onze bevrijders af. De kreten *Viva España! Arriba España!* drongen in onze oren door, de deuren gingen open. Wat valt er nog meer te zeggen.? *De dappere soldaten kwamen van alle kanten binnen en vereffenden hun rekening*

Gevangen en kaalgeschoren republikeinse vrouwen

met de gewonden. Onze Zuid-Amerikaan werd als laatste gedood.

De uitgestrekte kerkhoven onder de maan. Ook hierin was de burgeroorlog het voorspel van de wereldoorlog, toen de kerkhoven zich over heel Europa uitstrekten. Hetzelfde psychologische verschijnsel, dat zich in de wereldoorlog zou voordoen, zag men in Spanje: De ergste daden gebeurden vaak door zeer 'fatsoenlijke' en gezeten burgers. Keurige katholieke dames woonden de terechtstellingen bij.

Men heeft de 'tegenstanders' in nationalistisch Spanje niet alleen gedood, maar ook beroofd, beroofd van hun materieel en hun geestelijk eigendom. Van de diefstal van hun materieel bezit was Ruiz Vilaplana, in zijn functie als griffier bij de rechtbank, herhaaldelijk getuige.

In de eerste dagen van den opstand trokken de gewapende benden van al de partijen welke gemeenschappelijk in opstand waren gekomen, de steden, de dorpen en zelfs de arme gehuchten af, en maakten zich 'manu militari' van alle bezittingen

van de 'linkschen' meester. Onder deze algemeene aanduiding 'linksch' valt zoowel degene die alleen maar een 'linksche' krant leest als de felste extremist. Ik herinner mij, dat toen wij, in het begin van augustus, in de eerste dagen van den opstand, naar een dicht bij Burgos gelegen dorp, Villafria de Burgos geheeten, waren gegaan voor een boedelbeschrijving vanwege een erfenis, wij uiterst verbaasd waren dat alle voorwerpen, het gereedschap, het koren en het vee dat onder de inventaris viel, verdwenen was. Zelfs het schamele huisraad was uit het sterfhuis gehaald.

De burgemeester en de politierechter die met ons mee waren gegaan om ons behulpzaam te zijn, waren daar niet erg verbaasd over. (. . .) — Dat is allemaal weggehaald door de militie. U weet toch wel, dat dit een heel linksche familie was . . .

Na een tijd kwam er meer systeem in deze diefstallen.

Er werden commissies van 'ordelievende menschen' gevormd die, begeleid door gewapende elementen, naar de dorpen kwamen om de requisities te verrichten en de vrijwillige bijdragen van de dorpelingen voor de Roemruchtige Beweging in te zamelen. Het geld, de auto's, de radio-apparaten, kleeren, dekens, graan, vee alles wat gebruikt kon worden eigenden zich de requireerende benden toe. Iedere leider, ieder baasje van zoo'n groep beschikte naar eigen willekeur over de in beslag genomen goederen. (. . .)

De inschrijvingen en vrijwillige bijdragen kwamen ook op een vernuftige wijze tot stand. Er ging een patrouille naar de woning van een 'linkschgezinde', en de leider zei hem in alle ernst:

— Wij komen u bedanken voor uw bijdrage van x peseta's (zij noemden dan het bedrag dat zij hadden gesteld) en wij komen de chèque daarvoor halen.

Als de 'linkschgezinde' dan een verbaasd gezicht trok of scheen te weifelen, dan bracht men hem tot beter inzicht door de volgende woorden:

— Wij hopen dat de gift van u geen grap is geweest

Op weg naar een terechtstelling

of dat u zich bedacht heeft, want u begrijpt dat een grap in de gegeven omstandigheden . . .

Over de geestelijke diefstal, schreef dezelfde getuige:

En zij (. . .) — dat is niet de Kerk van Christus maar de bureaucratische Kerk van Spanje, met haar Zwarte Paus, kardinaal Segura (. . .) — heeft ten slotte, als een gruwelijke bespotting van het werk der evangelisatie, in de gevangenissen en strafplaatsen die missen en die gemeenschappelijke en verplichte communies georganiseerd, voor de duizenden gevangenen die de passie en het fanatisme binnen de muren hebben opgesloten.

Een keer heb ik zoo'n plechtigheid in de strafgevangenis van Burgos moeten bijwonen. (. . .) In het bijzijn van den bisschop, van de geheele hogere geestelijkheid en van de autoriteiten hoorden daar twee duizend zeshonderd gevangenen, die tusschen met geweren gewapende manschappen waren opgesteld, de Mis aan, en daarna ontvingen allen, allen!, de Heilige Communie . . .

Vóór de terechtstelling: een priester (links) neemt de biecht af

Men was zelfs zo ver gegaan dat men de gevangenen een paar motetten had geleerd . . . die zij schuchter en luguber zongen . . .!

Dat naargeestig gezang is in mijn gemoed ingeprent gebleven. Tweeduizend zeshonderd verweerde, schandelijk kaal geknipte en grootendeels armoedig gekleede mannen, van wie velen reeds het tragische einde waartoe zij veroordeeld waren voor oogen hadden, ontvingen allen, allen! — de autoriteiten zeiden het met trots — de Communie.

De elegante dames die uitgenoodigd waren en de autoriteiten prezen allen, enthousiast en fanatiek, die handeling van zuiver berouw en van godsdienstig gevoel.

Bij de massale terechtstellingen waren doorgaans priesters aanwezig om de slachtoffers nog snel de biecht af te nemen, terwijl het executiepeloton reeds aan het 'werk' was. Dorpsgeestelijken werden hiertoe soms gedwongen. Maar wat zeiden de kardinalen, bisschoppen en vicarissen ervan in hun gezamenlijk schrijven?

Ter verontschuldiging der vele slachtoffers, betooverd door een 'duivelsche leer', herinneren wij eraan, dat de overgrootste meerderheid onzer communisten, veroordeeld door de wet, in het aanschijn van den dood zich met den God hunner vaderen hebben verzoend. Op Majorca is slechts 2 procent onboetvaardig gestorven, in de zuidelijke streken ten hoogste 20 procent en in het noorden misschien nog geen 10. Dit is wel het beste bewijs ervoor, dat ons volk het slachtoffer is geweest van bedrog.

Onder het hoofdstuk Terreur valt ook het gezin, waarvoor de nationalistten zeiden te strijden. Kinderen, waarvan de vader gedood of gevangen was, werden aan de moeders ontnomen en opgevoed tot goede Falangisten. Ook deze praktijk duurde jaren na de burgeroorlog voort. Zo stond in een reisverslag in het Algemeen Handelsblad van 20 juli 1938 de volgende ogenschijnlijk onschuldige passage

Ergens 36 km van San Sebastian (. . .) heb ik een van de weeshuizen bezocht, welke de 'Falange' er heeft ingericht. Daarheen werd een aantal meisjes gebracht, tusschen de 3 en 12 jaar, haast allen na het innemen van de stad Badajoz, aan de Portugeesche grens, op de tegenpartij in augustus 1936 daar verlaten aangetroffen. Achteraf bleek van enkelen nog een vader of moeder over.

Hoe het kwam, dat er in Badajoz kinderen werden aangetroffen, die door de ouders 'verlaten' waren, zal men de correspondent van het Handelsblad wel niet verteld hebben. Die ouders behoorden waarschijnlijk toch maar tot 'los pobres y humildes'.

Frederico García Lorca

In Granada gebeurde deze misdaad,
In Granada, hoort gij het? — dat hij liefhad'
(Machado in 1936).

Een zaak-Lorca is mij onbekend (Franco in
1945)

'Een geval Lorca'

Men zag hem gaan, tussen geweren schrijdend
de lege straat door
naar het kale veld
waar nog sterren van de morgen blonken.
Zij hebben Frederico gedood.
eer het licht van de morgen daagde.
Het peloton van de beulen
Dorst hem niet in 't gelaat zien.
Allen sloten de ogen
Zij baden — geen God zal je redden!
Dood viel Frederico ter aarde,
lood in zijn ingewanden, bloed op zijn hoge voorhoofd.
In Granada gebeurde deze misdaad,
in Granada, hoort gij het? — dat hij liefhad.

Dit schreef de dichter Antonio Machado, na de moord op Frederico García Lorca. Lorca werd op 19 augustus 1936 bij Granada, vlak bij zijn geboortedorp doodgeschoten. Hij was 38 jaar oud. Enkele dagen vóór de burgeroorlog was Lorca in Granada aangekomen. Zijn zwager, de socialis-tische burgemeester van de stad, werd 3 augustus dood-

geschoten. Lorca vluchtte naar een vriend, Morales, een dichter en aanhanger van de Falange. Dit kon hem echter niet redden. Lorca werd gearresteerd na het onjuiste gerucht dat de dichter Benavente in republikeins Spanje vermoord zou zijn. De 20ste augustus stond Lorca's naam op de lijst van de dagelijks gefusilleerden in de krant van de Falange te Granada. Lorca was nooit in de partijpolitiek betrokken geweest. Hij werd, zoals twintig jaar later een Spaanse student schreef,

| Gefusilleerd zonder reden.

In 1950 is Gerald Brenan, met zijn vrouw, in Granada op zoek gegaan, naar het graf van García Lorca. In zijn boek 'The face of Spain', heeft hij verslag gedaan over zijn nasporingen. In Granada gingen zij naar het kerkhof en spraken daar een doodgraver.

| 'Wij zoeken een graf', begon ik en wij legden de omstandigheden uit. 'Wel', zei hij, 'dan moet U op het kantoor informeren. Daar zijn de namen van allen die op het kerkhof werden doodgeschoten opgetekend'. 'Werkelijk!'

| 'O, ja', zei hij, 'degenen die hier werden doodgeschoten, werden gefusilleerd op bevel van de militaire autoriteiten en zodoende werden alle formaliteiten in acht genomen. Bij elk graf werd een naamkaartje geplaatst' ...

Op het kantoor vernam Brenan, dat Lorca's overschot in de knekelput moet rusten, omdat er nooit voor zijn graf werd betaald. Met de grafdelver gaat Brenan naar de knekelput.

| 'Hier heeft U, wat eens de bloem van Granada was', zei de man. 'Kijk goed, dan ziet U de kogelgaten'. En inderdaad waren bijna alle schedels verbrijzeld.

(...)

| 'En hoeveel denkt U, dat er in deze put begraven zijn?' vroeg ik.

| 'Wel op de lijst van de officieel doodgeschoten staan ongeveer achtduizend namen. Op een paar na zijn die allemaal hier. Dan zijn er nog een duizend of zo meer, die de originaliteit hadden, een natuurlijke dood te sterven'.

Brenan ging naar de stad maar besloot terug te keren. De

nadruk, waarmee de doodgraver sprak van officiële terechtstellingen, deed hem vermoeden, dat er ook andere waren geweest. Dezelfde middag ontmoette hij twee andere doodgravers op het kerkhof. Zij lieten hem de grafstenen zien van terechtgestelden, die in een eigen graf rustten; hierbij waren Lorca's zwager en andere vooraanstaande personen.

Ik merkte dat op al deze grafstenen dezelfde bewoordingen voorkwamen; er stond *opgehouden te bestaan* in plaats van *gestorven* op de grafschriften, en deze eindigden met *je moeder (zuster, dochter) zal je niet vergeten.* (. . .)

'Dat is allemaal heel interessant', zei ik ten slotte, 'maar de man waar ik naar zoek is hier niet bij. Misschien kunt U mij vertellen waar hij begraven is. Zijn naam is Frederico García Lorca'.

'Dat is een beroemde naam', zei de oudste grafdelver, 'er wordt veel over hem gesproken'.

'Hij is beroemd over de hele wereld', antwoordde ik. 'Zijn gedichten worden gelezen van Buenos Aires tot New York en Londen. Sommige zijn in het Engels vertaald'.

'Daar sta je van te kijken', riep de grafdelver uit tegen zijn maat. 'Deze buitenlanders weten meer over ons dan wij zelf weten. Zij hebben meer kennis in hun pink dan wij in ons hele lijf. Met hen vergeleken zijn wij niets'. 'Zo is het', stemde zijn vriend ernstig in, 'Wij zijn net barbaren'.

'U begrijpt mij niet', zei ik. 'De man naar wiens graf ik zoek was een vriend van mij. Toen ik jaren geleden in Granada woonde, kende ik hem'.

'Ah, dat maakt een verschil. Maar dan moet ik U vertellen, dat U naar de verkeerde plaats bent gekomen. Hij is hier niet'.

'Men heeft mij gezegd, dat hij hier was. In ieder geval wil ik de lijsten zien'.

'Die zijn op het kantoor. Maar ik kan U wel waarschuwen. Zijn naam komt er niet op voor. Ik heb ze al vaak doorgekeken'.

'Wat zijn het voor lijsten?'

'Er is alleen een lijst van namen, met een nummer

Jacinto Benavente.

En Lorca.

De dramaschrijver Jacinto Benavente, van het gerucht van wiens vermoording ook wij melding hebben gemaakt, blijkt — aldus een eigen correspondent van de Times — rustig te Valencia te leven. Op den dag van den opstand was hij te Barcelona in het befaamde Hotel Colon, en vluchtte in den kelder toen dit werd bestormd. Hij werd vervolgens — met de grootste consideratie, naar hij zelf meedeelt — door een anarchistisch comité in hechtenis genomen, en kreeg na eenige dagen verlof, naar Valencia te vertrekken, waar hij met familieleden in afzondering leefde.

Het blijkt nu echter, dat de dichter Garcia Lorca, wiens dood gemeld en weer tegengesproken is, inderdaad door de opstandelingen te Granada is geëxecuteerd.

achter elke naam. Als de naam niet bekend was, wat vaak gebeurde, schreef men: *varón* of *hembra*, 'man' of 'vrouw'. 'Misschien was hij één van deze onbekenden?' 'Nee, dat was hij niet.

Hij is ergens anders begraven . . . in Víznar'.
'Víznar?'

'Ja, in de graven van het barranco (*ravijn*).
Daar hebben zij hem doodgeschoten'.

'Hoe weet U dat?'

'Hoe weet men zo iets? Deze dingen komen uit'

En hij weigerde verder nog iets te zeggen.

Brenan ging hierna op nadere inlichtingen uit in Granada. Een familie, die hij van vroeger kende, was hem bijzonder behulpzaam.

Ik ontdekte, dat de verschrikkingen, die dertien jaar geleden plaats hadden gevonden, toen de militaire opstand uitbrak, nog even vers in hun geheugen lagen, als wanneer zij gisteren hadden plaats gehad. Zij beschreven het nachtelijk geraas van de vrachtwagens, die op weg waren naar het kerkhof, dan het

geratel van de salvo's. Iedere ochtend klommen de vrouwen en moeders van de mensen die waren gearresteerd, de heuvel op, om naar de lichamen van hun mannen en kinderen te zoeken. Zij lagen daar op en over elkaar heen, zoals zij waren gevallen, tot dat later op de dag ploegen van de Falange hen kwamen begraven. (. . .) Een Engelse vriend van mij, die — niet zonder persoonlijk risico — de plek een aantal keren bezocht had, vertelde mij, dat hij lijken van jongens en meisjes tussen de tien en de twintig had gezien.

'Maar waren zij 'politieken'?'

Wie kon het weten? In de hysterische atmosfeer van die dagen liep iedereen die maar in de verte betrokken was bij 'links' gevaar gearresteerd te worden. En, tenzij iemand, die invloed had, een goed woord voor hem deed, zou hij automatisch doodgeschoten worden, want de gevangenissen moesten telkens leëg gemaakt worden om plaats te hebben voor de nieuw aangekomenen. De ingeboren vernietigingsdrang van de Spanjaarden, hun geobsedeerd zijn door de dood, hun neiging tot fanatisme vonden een volledige uitweg in deze orgieën, want er was geen wereldlijk of geestelijk gezag, geen morele kracht of verbod, dat hen tegen kon houden. Waren de bisschoppen, de enigen die hier hadden kunnen remmen, zelf niet even diep gecompromitteerd als wie ook? (. . .)

Hoe besmettelijk deze hysterie was, kan men afleiden uit het feit dat een heel gewoon Engels meisje, waarvan de ouders in Granada woonden, het uniform van de Falange aantrok, een revolver in haar gordelriem stak en erop pochte, dat zij, evenals andere Spaanse señoritas, mee had gedaan aan de terechtstellingen en eigenhandig mensen had doodgeschoten. Later, toen de Europese oorlog uitbrak, keerde zij terug naar Engeland en maakte deel uit van een ambulance-eenheid.

Ten slotte kwam Brenan in contact met een man die een ooggetuige had gesproken. Deze vertelde dat Lorca regel-

recht van het huis van Rosales naar Víznar werd gevoerd, een dorpje bij Granada, waar de Falangisten reeds voor de burgeroorlog een soort hoofdkwartier hadden in een villa. Hier brachten zij Lorca heen en vermoordden hem de volgende ochtend tegen zonsopgang, zoals zij met al hun gevangenen deden.

‘Niet iedereen’, zei deze man, ‘zou u dit vertellen, maar ik heb mij nooit met politiek ingelaten of het regime gekritiseerd, daarom zie ik er geen kwaad in te herhalen wat ik weet. Onder elkaar spreken wij niet over deze dingen, maar wij hebben ze niet vergeten. Zij liggen in het diepst van ons bewustzijn en vele mensen die dingen hebben gedaan, die zij beter niet hadden kunnen doen, worden gefolterd door vrees en berouw. Degenen die er het meest bij betrokken zijn, worden met de nek aangekeken of moeten zich toespelingen erop laten welgevalen. Sommigen worden ziek of krankzinnig van het broeden er op. En nu schijnt de hemel Spanje te straffen voor al het kwaad dat zijn zonen begaan hebben. Aan beide kanten natuurlijk, aan beide kanten — niet alleen aan de onze’.

Brenan en zijn echtgenote zijn vervolgens naar Víznar gegaan. Een vrouw wees hun daar de weg. Zij bracht hen naar een weg die door het ravijn naar een bron voerde. Vóór de burgeroorlog wandelden de dorpingen daar op zondagavond heen, nu kwam er niemand meer.

Van waar wij stonden, konden wij de weg zien, die als een slang voor ons uit kronkelde. Hij liep het ravijn — de barranco — in, kwam er weer uit en hield op.

Overall om ons heen waren kale leistenen heuvels met hier en daar uitgedroogd struikgewas. Beneden ons lag de groene *vega*, met zijn dorpjes, waaronder het dorp waar Frederico werd geboren, en loodrecht voor ons oprijzend een berg van ruwe grijze rotsen met kleine pijnboompjes en puntige rotstoppen. Op één hiervan was een ijzeren kruis geplaatst.

Enkele minuten later bereikten wij de brug over het ravijn. Toen wij dichterbij kwamen, begon de vrouw, die met babbelen was opgehouden, gebeden te

...Twee aan twee gaan z ij voort
naar de stad waar het feest is.
Een gekraak als van gedroogde bloemen
verspreid zich in hun patroongordels.
Twee aan twee gaan zij voort.
Een tweestemmige serenade van stof.
En de hemel, zoals zij die zien
is een vitrine met ruitersporen.

De stad, vrij van vrees
heeft haar poorten verdubbeld.
Veertig guardia civiles
gaan er binnen om te plunderen.
De klokken bleven staan,
en de cognac in de flessen
nam een novemberse tint aan
om zich niet verdacht te maken...

...In de schemerachtige straten
vluchten de oude zigeunerinnen weg
met hun slaperige paarden
en hun potjes met geld.
In de steiloplopende straten
klimmen de sinistere capes
en laten achter zich de flitsen
van de scharen die zij ronddraaien.

In het portaal van Bethlehem
verzamelen zich de zigeuners.
Sint-Josef, bedekt met wonden,
legt een jong meisje af.
Felle, schrille gewerschoten
weerklinken overal door de nacht.

De Heilige Maagd zorgt voor de kinderen
bij het doorsijpelend licht van een ster.
Maar de Guardia Civil
gaat door met het oprichten van brandstapels
waarop in jeugd en in naaktheid
de verbeelding wordt geofferd.
Rosa de los Camborios
weeklaagt, gezeten aan haar deur
met haar twee borsten afgesneden
en gelegd op een presenteerblad.
Andere meisjes zijn hard weggelopen
hun vlechten vlogen achter ze aan,
in deze lucht waarin geschoten werd
zodat er rozen van zwarte stof ontloken.
En pas toen alle daken
tot voren in de aarde waren geworden
toonde de dageraad haar eerste gloed
boven een horizon van puin.

O, stad van de zigeuners!
De Guardia Civil trekt af
als door een tunnel van stilte
terwijl het vuur u insluit.

O, stad van de zigeuners!
Wie heeft u gezien zonder zich u te
herinneren?
Men kan u zoeken op mijn voorhoofd,
een spel van maanlicht en van zand.

Federico García Lorca
Romance de la Guardia Civil

mompelen en met verdubbelde ijver haar rozenkrans te bidden. Een klein paadje voerde naar de kant van de droge waterbedding en daar, vijftig meter verder, was de plek. Het was een zachte helling van blauwe klei, met wat verspreide grassen. (. . .) De gehele plaats was bedekt met kleine kuilen en bergjes; aan de bovenkant van elk waren kleine stenen geplaatst. Ik begon deze te tellen, maar gaf het op, toen ik zag dat het aantal in de honderden liep.

‘Zij begroeven hen hier’, zei de vrouw, ‘in kleine kuilen en wierpen er dan aarde over heen. Wat een vreselijk iets! Waren het niet allemaal kinderen van God en Christenen die zich bekruisigden zoals wij doen?’ (. . .) Ik wachtte en probeerde het beeld in mijn geheugen vast te leggen. Voor ons rees de rode leistenen zijde van de barranco omhoog — een exemplaar van de vele barre berghellingen van dit land; rechts lag de groene *vega*, met de Sierra de Elvira er als een vulkanisch eiland uit oprijzend. Boven, de berg. Dit was het laatste, wat de dichter had gezien, toen de zon omhoog rees . . .

Op de terugweg naar Granada, voerde Brenan een gesprek met de taxi-chauffeur die hen ook naar Vízcar gereden had. De man was een aanhanger van het regime. Brenan legde hem uit naar wiens graf zij hadden gezocht.

‘Ja’, zei hij, ‘er is veel gesproken over deze man. De waarheid is, dat er veel verschrikkelijke dingen gebeurden in de oorlog, aan beide zijden. Ik vocht voor Franco en ben altijd loyaal tegenover hem geweest, maar het heeft geen zin om het feit te verbergen, dat wij ons verstand verloren hadden. Het enige verschil tussen ons was, dat de Roden meer barbarisme toonden en de Nationalen meer zelfrespect. Misschien hebben wij wel meer mensen doodgeschoten dan zij, maar wij hebben tenminste geen vrouwen verkracht en niet gemarteld. Wij doodden, *y ya está* — en dat was dat.’

En hij ging verder met te vertellen, hoe in een Andalusisch dorp, waar hij met de troepen binnentrok, mensen waren gevonden, die levend

aan palen waren gebonden en in brand waren gestoken. 'Ja', vervolgde hij, 'wij hebben allemaal schande over Spanje gebracht. Het was eens een gelukkig land, nu is het een ellendig land, van het ene eind tot het andere gefolterd door haat. Men kan nauwelijks een gezin vinden, dat niet sommige leden erop uit heeft gestuurd, om als beesten te doden. Het enige wat de oorlog heeft bereikt is ons te verdierlijken'. Ik voelde, dat hij de gedachten uitsprak van ieder fatsoenlijk mens in dit land, wat diens politieke overtuiging ook is. Maar toen ik het denkbeeld opperde, om tenminste de lichamen over te brengen naar een kerkhof en hun een christelijke begrafenis te geven — 'Nee', antwoordde hij, 'laat zij blijven waar zij liggen. Er zijn op deze wijze doden begraven in elke barranco in Spanje'.

Over de dood van García Lorca wordt in Spanje officieel nog steeds gezwegen. In zijn 'complete werken', die voor het eerst in de jaren vijftig verschenen en waarin toen onder andere de romance van de Guardia Civil ontbrak, wordt niets over zijn sterven medegedeeld. Na de tweede wereldoorlog heeft H.G. Wells, als voorzitter van de internationale PEN-clubs, Franco om inlichtingen over de dood van Lorca gevraagd. Het antwoord luidde: 'Een zaak-Lorca is mij onbekend'.

En toch, 'Hoe weet men zo iets? Deze dingen komen uit'. Een persbericht uit 1961 deelde het volgende mee.

In Madrid is voor het eerst sedert zeer lange tijd het drama Yerma van Federico García Lorca opgevoerd. De pers heeft er geen melding van gemaakt. De spelers werden na de eerste opvoering luide toegejuicht. In de zaal zou zijn geroepen: 'Leve García Lorca!' en 'Weg met de moordenaars!'

Das Lied der Internationalen Brigaden

Text: Erich Weinert

Musik: Espinosa / Palacio

The image shows a musical score for the song 'Das Lied der Internationalen Brigaden'. It consists of ten staves of music in G major (one sharp) and 2/4 time. The lyrics are written below the notes. The score ends with a double bar line and a fermata over the final note.

Wie, im fer-nen Va-ter-land ge-
bo-zen, Nah-men nichts als Hass im Her-zen
mit —. Doch wir ha-ben die Hei-mat nicht ver-lo-ren; Uns-re
Hei-mat ist heu-te vor Ma-drid —. Doch wir
ha-ben die Hei-mat nicht ver-lo-ren; Uns-re
Hei-mat ist heu-te vor Ma-drid —. Spa-niens Brü-derstehnaufderBar-ri-
-ka-de. Uns-re Brü-der sind Bau-er und Pro-let —. Vor-wärts,
Gnterna-tio-na-le Bri-ga-de! Hoch die Fah-ne der So-ll-da-ri-
-taet —! Vor-wärts Gnterna-tio-na-le Bri-ga-de! Hoch die
Fah-ne der So-li-da-ri-taet —!

En kruisvaarders waren zij, de trots en de helden van een continent in verval, pioniers in de strijd voor het veilig stellen der menselijke waardigheid.

Interventie en non-interventie

De Spaanse burgeroorlog begon als een binnenlandse aangelegenheid. De nationalisten en de generaals hadden wel contacten gehad met Duitse en Italiaanse autoriteiten. Zij konden op steun van die kant rekenen. Het tweede document in de verzameling van Duitse documenten over de burgeroorlog is een telegram van de Duitse consul te Tanger aan Berlijn, bestemd voor de Duitse generaal Kühllental.

Generaal Franco en luitenant-kolonel Beigbeder zenden hun groeten aan hun vriend, de hooggeachte generaal Kühllental, stellen hem op de hoogte van de nieuwe Nationalistische Spaanse regering, en verzoeken hem tien troepentransportvliegtuigen te zenden met een maximaal aantal zitplaatsen door particuliere Duitse ondernemingen. Overbrengen door de lucht door Duitse bemanningen naar vliegvelden in Spaans Marokko. Het contract zal na afloop getekend worden. Zeer urgent. Op het woord van generaal Franco van Spanje.

Na enige aarzeling werd aan het verzoek tot hulp voldaan.

SONDERHEFT

Die Wehrmacht

HERAUSGEGEBEN VOM OBERKOMMANDO DER WEHRMACHT

*Wir
Kämpften
in
Spanien*

Männer der
Deutschen Legion Condor
berichten von ihren Erleb-
nissen auf dem spanischen
Kriegsschauplatz

PREIS
50
PFENNIG

Nummer van 30 mei 1939.

Italiaanse hulp kwam nog eerder. Duitse en Italiaanse vliegtuigen en bemanningen transporteerden de troepen van Marokko naar Spanje. De tien vliegtuigen waarom Franco vroeg, werden er spoedig meer. Het laatste document uit de genoemde documentenpublikatie, is het verslag van een gesprek tussen Hitler en Ciano, Mussolini's schoonzoon en minister van buitenlandse zaken, op 28 september 1940. Het gesprek ging over Franco's mogelijke deelname aan de wereldoorlog. Hitler zei volgens dit verslag;

'Toen de burgeroorlog uitbrak, ondersteunde Duitsland Franco op een wijze, die, gezien zijn positie in die tijd, bijzonder groot was. Deze steun was bovendien niet zonder risico's. Hij bleef niet beperkt tot het enkel leveren van materiaal, maar er was ook voor vrijwilligers gezorgd en veel Duitsers en Italianen waren in Spanje gevallen. (. . .) Italië en Duitsland hadden veel gedaan voor Spanje in 1936. (. . .) Zonder de hulp van beide landen zou er vandaag geen Franco zijn'.

Ciano antwoordde, dat Mussolini Hitlers bedenkingen tegen Spaanse deelname aan de Europese oorlog deelde en voegde eraan toe:

'Italië heeft de ervaringen van de Spaanse burgeroorlog evenmin vergeten. Franco had indertijd verklaard dat, als hij 12 transportvliegtuigen of bommenwerpers ontving, hij de oorlog in een paar dagen zou winnen. Die 12 vliegtuigen groeiden tot meer dan 1.000 vliegtuigen, 6.000 doden en 14 miljard lire.

De republikeinse regering in Madrid vroeg ogenblikkelijk wapens aan Frankrijk; wapens was hetgeen de republiek het meest nodig had. Sedert de Amerikaanse burgeroorlog in de negentiende eeuw is het steunen van rebellen, die vechten tegen een wettig erkende regering, een daad, die niet geoorloofd is in het internationale rechtsverkeer. Steun aan de regering, die op wettige wijze aan de macht is gekomen, echter wel. Duitsland en Italië trokken zich van het internationale recht weinig aan. De Franse en Engelse staatslieden hadden in 1936 meer angst voor

moeilijkheden met de fascistische dictators, dan respect voor het recht. Het resultaat was één van de infaamste kluchten uit de tijd tussen de wereldoorlogen: de non-interventie.

In Frankrijk was de socialist Blum minister-president van een volksfrontregering, waarin socialisten en radicalen zaten. Op Blum vestigden de Spaanse republikeinen en het Spaanse volk hun hoop. Borkenau vertelde over het reeds in het derde hoofdstuk vermelde dorpje Alía, op het uiterste puntje van het Estremadurafront, nog het volgende.

Toen wij ons voor het vertrek gereed maakten, hield een boer ons aan; hij had klaarblijkelijk iets op het hart. 'Zouden de señores journalisten, die uit Frankrijk komen, zo vriendelijk zijn hem toe te staan iets te vragen?' 'Met plezier!' 'Vertelt U mij dan alstublieft één ding! Wie is de president van de Franse republiek en is hij een goede republikein?' In de verste uithoek van Estremadura zijn ongeletterde boeren, die vroeger misschien vaag eens gehoord hebben dat er een land bestond dat Frankrijk heette, zich er plotseling van bewust geworden, dat het voor elk van hen afzonderlijk een zaak van leven of dood kan zijn of de president van de Franse republiek een goede republikein is.

Maar Blum aarzelde met het zenden van wapens. Het werd spoedig duidelijk, dat Hitler en Mussolini Franco hielpen. In de hoop, een groot Europees conflict te voorkomen, en onder de druk van machtige pro-Franco kringen in de democratische staten, probeerden Engeland en Frankrijk het Spaanse conflict te isoleren. Op 8 augustus zond de Franse regering een nota aan de Europese mogendheden.

De regering van de Franse Republiek, de tragische gebeurtenissen, waarvan Spanje het toneel is, betreurend, vastbesloten om zich volstrekt te onthouden van elke inmenging, direct of indirect, in de binnenlandse aangelegenheden van dit land, bezielde door de wil om elke moeilijkheid te vermijden die nadelig is voor het handhaven van de goede betrekkingen tussen de volkeren, verklaart het volgende:

FRANSCHER LOGICA

Blum: „Laten wij dan maar liever allebei niks doen!”

De non-interventie.

1. De Franse Regering verbiedt, aan allen die het betreft, de uitvoer, direct of indirect, de heruitvoer en de doorvoer, met bestemming Spanje, de Spaanse bezittingen of de Spaanse zone van Marokko, van alle wapens, munitie en oorlogsmateriaal, zowel als alle luchtschepen, gemonteerd of in onderdelen, en alle oorlogsschepen;

2. Dit verbod is van toepassing op lopende contracten.

3. De Franse regering zal alle andere deelnemers die aan deze overeenkomst deelnemen, op de hoogte houden van alle maatregelen, die door haar genomen zullen worden, om uitvoering te geven aan deze verklaring.

Uit deze nota ontstond de non-interventie-commissie die buitenlandse inmenging in Spanje moest voorkomen. Frankrijk, Engeland, Duitsland, Italië en Rusland maakten deel uit van de commissie. De grenzen van Spanje werden gesloten, de kusten werden ten slotte bewaakt door oorlogsschepen van de mogendheden. De regering in Madrid kon niet meer over haar goudvoorraden bij de Bank van Frankrijk beschikken.

Duitsland en Italië stemden dadelijk in met de non-interventie. Door mee te doen, konden zij beletten, dat er veel hulp aan de republiek gegeven werd, terwijl hun hulp aan Franco doorging. Dat werd spoedig duidelijk. De democratische staten trokken echter niet de consequentie, dat hun non-interventiestreven mislukte, zij deden liever de ogen dicht voor de inmenging ten gunste van Franco. In 1937 werd in de strijd om Madrid een geheel Italiaans leger van 12.000 man vernietigd. Tot de buit van de republikeinen behoorde een order van de Italiaanse generaal Mancini aan zijn troepen.

Ik heb de eer de bevelvoerende officieren en de troepen van alle eenheden onder mijn bevel, ervan in kennis te stellen, dat de Fascistische Grote Raad (*het 'parlement' van Mussolini*) op 2 maart 1937 de volgende resolutie heeft aangenomen: '... De Fascistische Grote Raad heeft, met het zenden van haar groeten aan de strijdkrachten van Zijne

Door de republiek gevangen genomen Italiaanse soldaten

Excellentie Generaal Franco, boven allen de 50.000 kameraden in gedachten, die op Spaanse bodem vechten onder de Fascistische emblemen en voor de glorie daarvan'.

Honderden Italiaanse krijgsgevangenen marcheerden na de nederlaag door Madrid. Het Britse ministerie van buitenlandse zaken deelde echter mee, dat er geen officiële bevestiging was van

geruchten over Italiaanse troepen aan het front bij Madrid.

Ook voor hulp aan de republikeinen werd soms de ogen gesloten, vooral door Frankrijk. Maar dan waren Italië en Duitsland verwoede voorvechters van de non-interventie. In een rede op het congres van de Franse socialisten in september 1936 verdedigde Blum de non-interventie politiek.

Ik neem de volledige verantwoordelijkheid voor de daden van de regering op mij. Onze politiek zal leiden tot de redding van Spanje en het handhaven van de vrede. (. . .) Er is geen bewijs, dat enige regering die

tot de overeenkomst (*tot non-interventie*) is
toegetreten, haar handtekening geschonden heeft.
(. . .) Ik zal nooit toegeven, dat oorlog onvermijdelijk
is en zal tot de laatste minuut werken om die te
voorkomen. Ik zal nooit wanhopen, de vrede niet te
kunnen handhaven.

Weldra werd er niet meer van voorkoming, maar van
vermindering van interventie gesproken in de commissie
in Londen. Men verdedigde de politiek van non-interventie
door te beweren dat erger voorkomen werd en de vrede
gered bleef. De Groene Amsterdammer schreef op 20 fe-
bruari 1937:

Men zal moeten toegeven dat Blum van politiek genie
heeft blijk gegeven. (. . .) Van niet-inmenging, in de
ware betekenis van het woord, is daarbij niet veel
terecht gekomen. Maar de politiek die de *naam* droeg
van niet niet-inmengingspolitiek heeft toch dit gevolg
gehad dat Duitschland en Italië (en ten deele ook
Sowjet-Rusland) den schijn moesten ophouden
alsof zij met de heele affaire niets hadden uit te
staan, *waardoor deze landen de handen niet meer vrij
hadden om hun eigenlijke doeleinden na te streven,
noch zich te verzetten tegen de eischen die Blum en Eden
ten opzichte van Marokko en de Middellandsche Zee
stelden.*

Mussolini moest zijn basis op de Balearen prijs geven,
begrijpende dat een daadwerkelijke occupatie niet te
verdedigen was wanneer hij officieele hulp aan Franco
loochende, en ondervonden hebbende dat Engeland
deze occupatie eenvoudig weg niet zou dulden. (. . .)

Onze conclusie is — daaraan kunnen wij niet
ontkomen — bitter. Wij zien, dat het niemand om
het recht te doen is. Niemand. Maar over deze bittere
ervaring schijnt toch één rose straal van hoop. Met
energie en beslistheid wordt het behoud van den
wereldvrede verdedigd, zij het met middelen die
aan niets anders ontleend zijn dan aan de oude di-
plomatieke school.

Ten slotte werd het als een vanzelfsprekendheid be-
schouwd, dat Duitsland en Italië Franco steunden tegen

de erkende Spaanse regering. Het werd als een feit aangenomen, waarvan men maar diende uit te gaan. Lord Halifax, de Britse minister van buitenlandse zaken, verklaarde op 3 november 1938 in het Hogerhuis, alsof het de gewoonste zaak van de wereld was:

Signor Mussolini heeft, vanaf de eerste besprekingen tussen Zijne Majesteits regering en de Italiaanse regering, duidelijk doen uitkomen dat, om redenen die ons bekend zijn, of wij deze goedkeuren of niet, hij niet bereid was Franco de nederlaag te zien lijden.

Hoe voorzichtig de Duitsers echter in het begin nog waren, blijkt wel uit een memorandum van het hoofd van de politieke afdeling van het Duitse ministerie van buitenlandse zaken, dat op 25 juli 1936 werd opgesteld, nadat twee Spaanse officieren waren aangekomen met een brief van Franco aan Hitler, om steun te verkrijgen.

Het ministerie van oorlog heeft ons gisteren reeds over deze zaak benaderd. Wij zijn het eens met het ministerie van oorlog, dat de officieren door geen enkele officiële militaire autoriteit ontvangen moeten worden. Evenzo heb ik vandaag Gauleiter Bohle die mij over deze zaak opbelde, ten sterkste ontraden, de twee officieren in contact te brengen met officiële partijautoriteiten. (. . .) Naar mijn mening is in dit stadium absoluut noodzakelijk dat Duitse regerings- en partijautoriteiten zich van elk contact met de twee officieren onthouden. Wapenleveranties aan de rebellen zouden zeer spoedig bekend worden.

Dit stadium — toen zelfs Duitsers de nationalisten nog rebellen noemden! — zou spoedig voorbij zijn. Het werd de fascistten heel gauw duidelijk dat men hen hun gang liet gaan. Vooral in Italië stonden de kranten vanaf 1937 vol met Italiaanse overwinningen in Spanje. Op Majorca heerste een Italiaan als een koloniaal gouverneur. De Duitse en Italiaanse troepen in Spanje werden regelmatig afgelost, nadat hun 'praktische' opleiding voltooid was. Volgens een publikatie van het Italiaanse leger in 1939 werden er tussen december 1936 en juli 1937 honderd-duizend man naar Spanje overgebracht. (Velen van hen

Gültig bis: 31. Dez. 1936	Mitgl.-Nr.: 3.454.497
	Eingetreten: 1. 5. 1934
<p><i>Paul Freese</i> (eigehändige Unterschrift)</p> Nr.: Paul Freese, geboren: 18. Febr. 1893 in: Delmenhorst i/Oldbg.	Dienststrang: Stützpunktleiter Zarauz Sitz: Zarauz /Spanien
	 <p><i>Paul Freese</i> (Stammsiegel)</p>

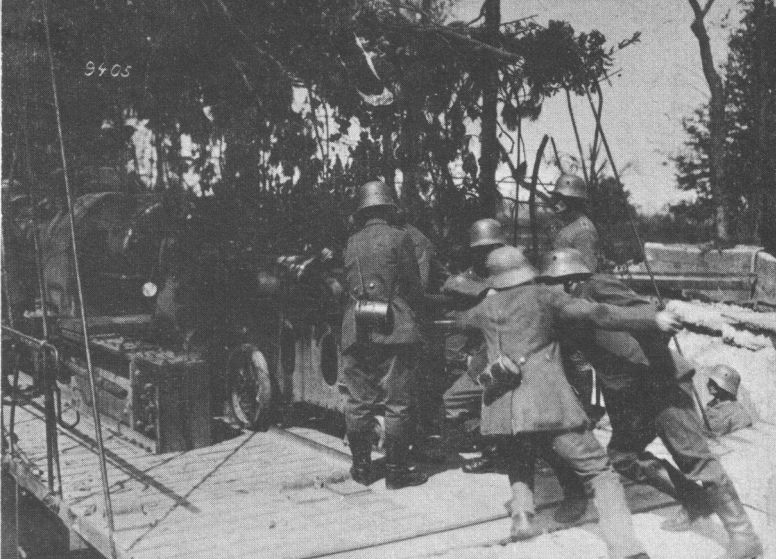
Paspoort van Duitse vlieger, in dienst van Franco

dachten, dat zij naar Abessynië zouden gaan). Het maximaal aantal Italianen dat tegelijkertijd in Spanje dienst deed lag tussen de 60.000 en 70.000. Tot het eind van de burgeroorlog daalde het aantal nooit ver beneden de 40.000. Het aantal Duitsers was minder. In juni 1939 keerden 14.000 man naar Duitsland terug. Hun rol was echter zeer belangrijk, zowel voor Franco als voor Duitsland, dat grote economische voordelen verwierf in Spanje en er zijn luchtmacht — het legioen Condor — trainde.

Behalve van Duitsland en Italië kreeg Franco onbaatzuchtige hulp van Salazar, de Portugese dictator, wiens belangen toen en nu dezelfde zijn als die van Franco. De Duitse zaakgelastigde in Lissabon schreef op 22 augustus 1936 naar Berlijn

Portugal besloot zijn eigen belangen te beschermen.

De regering nam de beslissing tot de duidelijke politiek van volledige steun aan de rebellen, zover dit mogelijk was en de schijn van formele neutraliteit te handhaven.

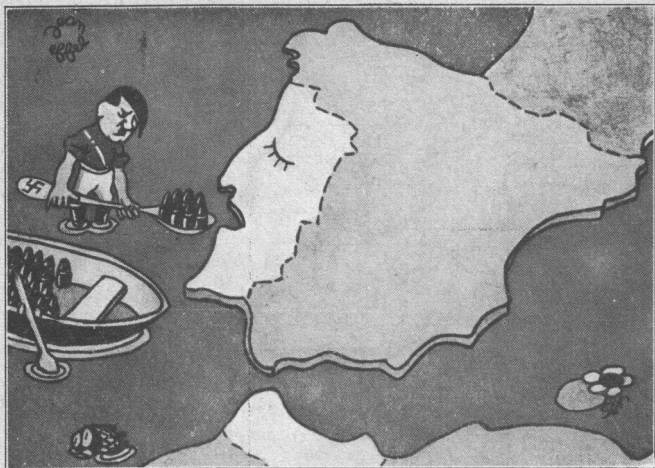

Duitsers voor Madrid

In Portugal was de opstand door Sanjurjo voorbereid. De nationalisten hadden er hun eigen 'zwarte' ambassade, die paspoorten voor Spanje afgaf, toen de republikeinse regering formeel nog erkend werd. Via Portugal liepen de verbindingswegen tussen het noordelijk en het zuidelijk gebied van de nationalisten, toen dit nog geen aaneengesloten geheel was. Vanuit Portugal werden republikeinse steden gebombardeerd en bereikten Duitse wapens de nationalisten. De Duitse zaakgelastigde berichtte, op 22 augustus, enthousiast over de Portugese medewerking hierbij

Nadat de stoomschepen Kamerun en Wigbert in Lissabon aankwamen, werd het materiaal zeer vlot doorgezonden door het agentschap van Herr Bernhardt (Hisma). Minister-president Salazar ruimde alle moeilijkheden in zeer korte tijd uit de weg door zijn persoonlijk initiatief en door zich *persoonlijk* bezig te houden met details.

Duizenden republikeinen, die voor de nationalistische troepen naar Portugal vluchtten, werden weer terugge-

stuurd om vermoord te worden. Er werden niet alleen Spanjaarden uitgeleverd. De PIDE, de Portugese Gestapo, stuurde ook Portugese tegenstanders van Salazar naar de executiepelotons van Franco. In Portugal was de doodstraf officieel afgeschaft.

Wat waren uiteindelijk de gevolgen van de non-interventiepolitiek? In 1951 verscheen er een boek over deze politiek van de Belgische geschiedschrijfster P.A.M. van der Esch. Zij kwam hierin tot de volgende conclusies:

De Spaanse burgeroorlog was het laatste geschilpunt, dat Hitler ervan overtuigde, dat hij zijn politiek van machtsuitbreiding met succes kon voortzetten, zonder zijn toevlucht tot oorlog te hoeven nemen. Een van de grootste vergissingen van de democratische machten in de periode tussen de wereldoorlogen was, dat zij de Duitse en Italiaanse hulp aan Franco geen halt toeriepen, zelfs met het risico van een oorlog, toen het vóór het eind van 1936 duidelijk was geworden, dat Hitler en Mussolini niet van plan waren, zich aan de overeenkomst tot non-interventie te houden.